

OUD RHENEN

ACHTENTWINTIGSTE JAARGANG

JANUARI 2009

NO. I

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : W.H. Strous, Bruine Engseweg 25,
3911 CJ Rhenen, tel. 0317-614067
Penningmeester : L.E.G. Bultje – van Dillen, Wageningen
Postbank 1211163, tel. 0317-472129
Logistiek, Ledenwerving : H.B. Gieszen ing., Bruine Engseweg 40
en PR : 3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Leden : H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
J.M.D. Doorman, Rhenen, tel. 0317-613279
dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
Website: : www.oudrhenen.nl

Redactiecommissie Oud Rhenen:

Dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
B.W. van Laar, Rhenen, tel. 0317-613041

*Inleveren kopij: Paardenveld 19, 3911 XG Rhenen
b.van.laar2@kpnplanet.nl*

ISSN-1384-3338

*Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na
schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.*

*Op de omslag het oudst bekende zegel van de stad Rhenen uit mei 1258,
aanwezig in het Archief van de Ridderlijke Duitse Orde - Balije van Utrecht
1200-1811, inv. nr. 1440, doorsnede 7½ cm.*

Randschrift: SIGILUM . BURGENSIVM . DE . RENE

*Aan dit zegel ontleent de gemeente Rhenen haar claim op (tenminste) 750 jaar
stadsrechten in 2008.*

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

achtentwintigste jaargang

januari 2009

no. 1

Inhoudsopgave

De landaanwas en de hovenierswoning, behorend bij het Koningshuis te Rhenen <i>H.P. Deys</i>	blz. 5
“Een typisch voorbeeld van veine” een vliegongeval bij het Ingense veer in 1918 <i>Jan Maarten Doorman</i>	blz. 13
Jaarverslag 2008 Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR) <i>Ton van Drunen</i>	blz. 37
(Financiële) Jaarverslagen 2008 Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o., Stichting “Vrienden van het gemeentemuseum Het Rondeel” te Rhenen	blz. 41

De landaanwas en de hovenierswoning, behorend bij het Koningshuis te Rhenen

Henk Deys

Recent nieuw onderzoek in het Hauptstaatsarchiv Hannover naar de geschiedenis van het Koningshuis in Rhenen heeft veel nieuwe gegevens opgeleverd. Een tweetal onderwerpen zal hieronder wat nader worden uitgewerkt.

Frederik V was als keurvorst van de Palts in 1613 gehuwd met de Engelse prinses Elizabeth Stuart, waarmee hij naar zijn stamslot in Heidelberg trok. In 1619 werd Frederik tot koning van Bohemen gekroond, maar in 1620, na één winter, door de Duitse keizer verslagen. Fredrik vond in 1621, op uitnodiging van zijn beide ooms, de prinsen Maurits en Frederik Hendrik met zijn gezin en hofhouding asiel in de Verenigde Nederlanden. Frederik, die de bijnaam van de Winterkoning had gekregen, genoot als protestantse koning, in de protestantse republiek der Verenigde Nederlanden veel aanzien. Hij werd allerwegen met groot respect ontvangen en zelfs grote sommen geld werden hem en na zijn overlijden in 1632, ook nog wel zijn weduwe Elizabeth Stuart toebedacht. Ook kreeg hij zeer veel gedaan, hij hoefde bij wijze van spreken maar te kikken, of het kwam voor elkaar. Met name in Rhenen werd hij op zijn wenken bediend, maar ook de Staten van Utrecht waren hem zeer toegedaan. Frederik V van de Palts liet, toen hij zo'n tien jaar gastvrijheid had genoten, in 1629/30 zijn zomerpaleis in Rhenen bouwen. Hij had hiervoor van de Staten van Utrecht het vervallen Agnietenklooster met grond gekocht, met daarbij van de stad Rhenen nog wat meer terrein hier om heen liggend. Voor het klooster, dat op een waarde van 10.000 gulden was geschat, behoeftte hij niets te betalen¹, zolang de familie er zou blijven wonen en het niet zou verkopen. Mocht men het toch eens willen verkopen, dan moest de verkoopprijs effectief aan de Staten worden overgemaakt. Hij had ook, door de gehele Verenigde Nederlanden vrijstelling van accijnzen op wijnen en bier en later ook op vlees weten te bedingen.

Na het overlijden van Frederik in 1632 heeft Elizabeth nog vele jaren in het zomerpaleis te Rhenen doorgebracht, zij vond er de hoognodige rust en een eenvoudiger en ongecompliceerd leven en bovendien ook de jacht, die haar in hoge mate aanrok. Het Koningshuis, met inboedel en terrein waren inmiddels, als eerste erfgenaam, op de oudste zoon van het koninklijk echtpaar, Karl Ludwig te Heidelberg overgegaan. Elizabeth had hem weliswaar geadviseerd dit erfdeel aan diens jongere broer Rupprecht (Rupert) af te staan, zodat hij er wel in zou kunnen gaan wonen. Toen Elizabeth in 1663 in Engeland overleed, was het bezit in Rhenen echter nog steeds in eigendom van Karl Ludwig. In 1671 schreef Rupert

uiteindelijk vanuit Whitehall aan het Rhenense stadsbestuur, dat er 'onlangs' (namelijk in 1670) met zijn broer, de doorluchtige prins Keurvorst van de Palts, een overeenkomst was gesloten, volgens welke zijn broer onder andere alle rechten over zijn Huis te Rhenen aan hem had overgedragen. Omdat Rupert geen officiële nazaten had is het koninklijk bezit uiteindelijk overgegaan in handen van de jongste dochter, Sophie, die getrouwd was met de keurvorst van Braunschweig-Lüneburg (met als hoofdplaats Hannover). Wegens deze vererving is het archief van het Rhenense Koningshuis in Hannover terecht gekomen. Helaas is dit archief door brand omstreeks 1730 verloren gegaan en zijn pas de stukken na die brand bewaard gebleven. De zoon Georg Ludwig beklom in 1714, als enige rechtlijnige tak van de Stuarts, als George I de Engelse troon, die daarmee het Huis Hannover in Groot Brittannië stichtte. Met het overlijden van koningin Victoria in 1901 kwam er een einde aan dit koningshuis.

Onderhoud

De nazaten van het Boheemse koningspaar bekommerden zich steeds minder om het bezit in Rhenen. Van Sophie is bekend dat zij er in 1677 nog eens is geweest en er een desolate boel dacht aan te treffen, maar blijkens een brief aan haar broer in Heidelberg is de situatie haar zeer meegevallen. Vermoedelijk is er daarna nooit meer iemand van de familie wezen kijken en werd het beheer volledig aan *Verwalters* overgelaten. Het Koningshuis heeft zo lang het heeft bestaan grote sommen geld aan onderhoud en reparatie gekost en het gehele bezit is steeds een grote blok aan het been van de familie geweest. Het blijkt onder andere dat als gevolg van de hoogte, het Koningshuis extra gevoelig was voor storm en hagel, waardoor vele ruiten sneuvelden en leien van de dakbedekking van het dak woeien. We vinden in het archief van 'das Haus zu Rhenen, Provinz Utrecht', dat in de stukken ook wel 'das Pallatio' genoemd wordt, dan ook talloze rapporten, contracten en rekeningen die betrekking hebben op onderhoud en reparatie ervan. Vele rekeningen van bekende vaklieden, metselaars, timmerlieden, dakdekkers, glazenmakers, smeden en loodgieters, als Christoffel Croes, D.W. Volhard, G.G. de Bruin, Christoffel Richolt, Hendrik Grootveld en de Veenendaalse (!) glazenmaker en huisschilder Jan de Waal, om maar enkele te noemen, vormen stille getuigen van de permanente werkzaamheden aan dit koninklijk bezit. De familie wilde eindelijk toch wel van het Koningshuis af en dacht erover het te gaan verkopen. Wat zou er dan met de vrijdom van de belastingen en accijnzen gebeuren, vroeg men zich af, maar men was al wel de veel belangrijker bepaling vergeten over de taxatiewaarde van 10.000 gulden (vastgelegd in 1629). Een extract uit een brief van Baron D'Ablaing van Giesenburg, gedeputeerde in de Staten van Utrecht aan de Staten Generaal te Den Haag geeft hier een voorlopig antwoord op. Hij heeft bij enige leden van de *Regeringe* geïnformeerd of er enige *dispositie* zou zijn,

om de bewuste vrijdommen van 's Konings Huijsinge te Rhenen bij verkoop te continueren, of *daar omtrent enige favorabele schikking te maken*. De zaak was in handen gegeven van de gedeputeerden Van Rechteren, Van Zuylen en Westrhenen, die de oude acten daarop zouden nazien. Ondertussen had d'Ablaing v.G. de acte gevonden van 15-mei-1629 waarin *aan de Koning van Bohemen de woning van het convent van St. Agnieten te Rhenen, hetwelk het tegenwoordige Paleis is, werd verkocht onder voorwaarde, dat bij aliënatie 10.000 ponden, waarop het convent was getaxeerd, zonder korting etc. moesten worden verrekend. Welke conditie het voorz. Huijs genoegzaam onverkoopbaar maakt, soo het mij voorkomt*. Het Koningshuis bleek dus onverkoopbaar en men zag zich genoodzaakt, er maar het beste van te maken. Het beheer over het geheel werd uitgeoefend door een ter plaatse inwonende conciërge. De eerste is geweest de Rhenenaar Anthonie Albertsz. de Beer, die onder meer na het overlijden van Frederik V in 1633 de inventarisatie van de gehele inboedel van het Koningshuis heeft verzorgd, inclusief alle schilderijen². In 1649 heeft De Beer, met de Hagenaar Michael Asselier nog een inventarisatie³ verricht van de in Rhenen achtergebleven goederen, nadat Karl Ludwig, die in 1648 bij de Vrede van Münster het vaderlijk slot in Heidelberg en een gedeelte van de overige bezittingen had teruggekregen, een groot deel van de inboedel uit Rhenen naar zijn nieuwe onderkomen had overgebracht. De resterende inboedel is in 1661 door Elizabeth naar Engeland meegenomen⁴. Later hebben voornamelijk Duitse 'Verwalter's het Koningshuis beheerd, waarvan vooral de 'Leutnant' Johann Diederich Kuntzen lang in het paleis heeft gewoond, hij was hier van 1749-1788 de beheerder en kreeg er twee kinderen. Hij stierf er heel armoedig in 1794. Van 1735 tot ca 1750 trad op als hoofdadministrateur Dietrich Christian Bangert, 'Conducteur' was toen Otto Frid. Wilh. Balsleben, die onder meer in 1749 een uitgebreid onderzoek uitvoerde naar de toestand van het Koningshuis. Hij had de 'Oberlandbaumeister Otto Heinrich von Bonn' meegenomen, die een aantal fraaie tekeningen en een plattegrond van het Koningshuis en omliggende terrein maakte⁵.

Landaanwas

Een belangrijk onderdeel van het Koningshuis was de zogenaamde Koningswei met de Koningsboomgaard, ook wel onjuist Koningstuin genoemd, op de plattegrond van Von Bonn aangeduid als 'Küchen Garte' en bij de veiling van de 'Domeinen' in 1828 aangeduid als Koningsboomgaard. Frederik V had dit terrein, dat ten zuiden en westen van de stad lag, nog in 1631 van de Stad gekocht 'tottet maecken van een hoff ende andere vermaeckelicheden'. In het noordwesten van deze wei werd een omwalling opgeworpen, waarbinnen de Koningstuin werd aangelegd. Deze 'tuin' is thans nog heel goed waarneembaar in de veerwei, die ten westen van de huidige Veerweg ligt. De oude omwalling steekt nog duidelijk af tegen de omgeving.

De Koningswei grensde ten zuiden aan de Rijn (zie het kaartje afb. 1) en ongeveer in het midden van deze oever bevond zich een strekdammetje *B*, dat bij laag en middelhoog water als veerstoep voor het veer over de Rijn diende. Bij hoog water moest worden uitgeweken naar het strekdammetje *D*, dat iets hogerop lag, ongeveer tegenover de Rijnpoort.

Tegen de beide kanten van het veerstoepje ontstond aanwas van rivierklei, waarvan het stroomafwaarts gelegen deel aan de Stad behoorde, omdat hier nog een smalle strook stadsgrond lag, waarop zich het openbare pad naar de veerstoep bevond. Toen Balsleben hier in 1749 op inspectie was, constateerde hij, dat de stroomopwaarts gelegen aanwas *A* door iemand bebod was met struikgewas. Volgens de heersende opvattingen zou deze aanwas bij de Koningsweide moeten horen en Balsleben heeft zich verplicht gevoeld, bij de stads-secretaris Jan Adriaan van Deventer om opheldering te vragen. Deze verklaarde dat volgens opvattingen van de Raad deze aanwas veroorzaakt was door de stroomopwaarts gelegen strekdam *D* en dat men volgens het geldend Waterrecht gerechtigd was deze aanwas te beplanten. Hij had tevens vernomen, dat, wanneer men gedurende een jaar in het bezit was van zo'n aanwas, men dit volgens geldend landrecht voortaan ten eeuwigden dage kon toe-eigenen. Het pad *E*, dat zich op het terrein van de Koningsweide bevond en door de pachter gebruikt mocht worden, zou ook in een volgend pachtcontract als zodanig beschikbaar moeten blijven en bij hoog water als openbare toegangsweg naar de veerstoep moest blijven dienen, hetgeen dus als een algemene gerechtigheid werd beschouwd. Balsleben heeft hiervan een prachtig kaartje vervaardigd, dat bij dit artikel is opgenomen.

De Tuinmanswoning

De Koningsweide en de Koningstuin waren na het vertrek van de familie uit Rhenen verpacht. Het betrof hier een uiterwaard met hof en hovenierswoning, waarbij de pachter op de wei mocht weiden en hooien. Betreffende het hofland was bepaald, dat de opgaande bomen moesten blijven staan, dode bomen moesten worden vervangen, van de helft van deze hof moesten de arberijns worden gerooid en vervangen worden door kersen- en perenbomen. De andere helft moest worden gebruikt als hoveniers- en tabaksland. De gracht die om de Koningstuin lag moest worden uitgebaggerd, waarna de bagger, gemengd met de mest afkomstig van de beesten, op het land moest worden gestrooid. In 1726 was sprake van de bouw van een schuur en hooiberg, waarbij eventuele iepen, die in de weg mochten staan, zouden mogen worden gerooid maar elders moesten worden herplant. De iepen bij het hoveniershuis mochten worden gesnoeid, maar niet worden getopt. De singels rondom de hof moesten worden beplant met peren- of notenbomen en de pachter moest op eigen kosten bij de woning een schuur bouwen voor de 'koebeesten'. Voorts moest hij in plaats van de oude hooiberg een nieuwe neerzetten. Deze zou bij eventueel vertrek

tegen taxatiewaarden aan hem worden vergoed. Pachter mocht de hovenierswoning bewonen, die in goede staat aan hem zou worden opgeleverd, maar hij diende deze zelf gedurende zijn bewoning 'dak en glasdigt' te houden. Tevens mocht hij gebruik maken van de zolder boven de stal⁶, om de tabak te drogen. De stalling zelf was voorbehouden aan de koetsen van het gevolg van Zijne Majesteit⁷ die zich daar reeds in bevonden of er nog zouden komen. Voorts moest hij de knotwilgen om de vier jaar, wanneer ze 'hakbaar' waren, knotten ten behoeve van de omtuining en voor eigen gebruik. Bij onverhoopt overlijden mocht zijn weduwe de pacht overnemen, maar deze kon ook afgezegd worden, met een opzegtermijn van zes maanden opdat er tijd genoeg zou zijn een nieuwe pachter te vinden.

In 1802 werd het koninklijk bezit geïnspecteerd door de bouwmeesters J.L. Freijtag en L. Baumeister (nomen est omen). Nu werd reeds gedacht aan afbraak van het geheel. De tuinmanswoning kreeg extra aandacht, want deze was eventueel nog wel te herstellen. Ter wille van het opstellen van een kostenbegroting werd de woning opgemeten. De afmetingen bedroegen (afgerond, de voet op 30 cm gesteld) breed 14 m, diep 7 m en hoog tot aan de dakrand 4½ m en tot aan de nok 9 m.

In de woning hadden eenvoudige arbeiderslieden gewoond. Het huis was aan de buitenwand omgeven door 'brand-Mauren', er waren 4 vensteropeningen die gesloopt waren, ook de huisdeur ontbrak. De binnenwanden waren omvergeworpen, de trap was 'fort' en de keldertrap 'verdorben'. Het oppervlak van de vloerbodem was losgebroken en op de balken ontbrak wel zo'n 35 m aan planken. Het kwam er op neer, dat er een nieuwe huisdeur met beslag in zou moeten aangebracht en vier vensters met glas en beslag, er was een nieuwe trap nodig, 2 scheidingswanden, een deur met kozijn, 2 beuken deuren en voorts kalk, zand, 100 dakpannen en natuurlijk arbeidsloon. Het herstel van het geheel zou komen op 210 gulden. Daar is het hoogstwaarschijnlijk niet meer van gekomen. Korte tijd later werd alles in Amsterdam geveild en het Koningshuis is vlak daarna geheel afgebroken.

Bronnen

Deys, H.P., 'Frederik V van de Palts en bezittingen in Rhenen', in: Oud Rhenen 16 (1997) 2 pag. 59-87

Groenveld, S., 'Könige ohne Staat: Friedrich V. und Elizabeth als Exilierte in Den Haag 1621-1632-1661', in: P. Wolf e.a. (red.), *Der Winterkönig Friedrich V, der letzte Kurfürst aus der Oberen Pfalz. Amberg-Heidelberg-Prag-Den Haag*, Augsburg 2003, 188-207

Hoogsteder, W.J., 'Die Gemäldesammlung von Friedrich V, und Elizabeth im Königshaus in Rhenen/Niederlande', in: P. Wolf e.a. (red.), *Der Winterkönig Friedrich V, der letzte Kurfürst aus der Oberen Pfalz. Amberg-Heidelberg-Prag-Den Haag*, Augsburg 2003, 188-207

Kretschmar, Joh., 'Das kurpfälzische Schlosz zu Rhenen (Provinz Utrecht), in: Mittheilungen zur Geschichte des Heidelberger Schlosses, Band IV, Heidelberg 1903, pag. 96-119

Olde Meierink, B., 'Het Koningshuis in Rhenen', in: L. Bultje-van Dillen et al (red.), *Geschiedenis van Rhenen*, Utrecht 2008, pag. 214-225.

Notes

¹ HUA, archief Staten, 33 Inv. 264-34, 15-05-1629.

² Kretschmar 1903, blz. 107-119; over de schilderijen zelf: Hoogsteder 2003.

³ Kretschmar 1903, blz. 120-131.

⁴ Dit zou de reden geweest kunnen zijn dat onder andere het schilderij(1638) van het interieur van de Cunerakerk door Bartholomeus van Bassen, de architect van het Koningshuis en dat mogelijk in het Koningshuis kan hebben gehangen, thans in de National Gallery te Londen terecht is gekomen. Het zou op de inventarislijst van De Beer het nummer 10 of 33a kunnen zijn. Een afbeelding in Oud Rhenen 23 (1) 2004, blz. 28-29 en in W.H. Strous, *Rhenen omarmt de Reformatie*, pag. 183 in: *Geschiedenis van Rhenen*, 2008.

⁵ Zie hiervoor Olde Meierink 2008.

⁶ Er stond rond 1750 bij het Koningshuis een stal aan de oostzijde van de huidige Torenstraat. Tegen 1800 stond er een stal op de zuidelijke binnenplaats van het Koningshuis, waar zich ook een put bevond.

⁷ Dit was toen de 'Konink van Groot-Bretagne'.

Afb.1. Kaartje van een gedeelte van de Koningsweide te Rhenen, 19 x 45,5 cm, schaal ca. 1:1800, door O.F.W. Balsleben, 1749, 19 x 45,5 cm, pen en penseel in groen en oker. Hauptstaatsarchiv Hannover, Inv. 76a nr 110, 140.

‘Een typisch voorbeeld van veine’¹

Een vliegongeval bij het Ingense Veer in 1918

Jan Maarten Doorman

Zo karakteriseerde majoor H. Walaardt Sacré (1873-1949) van het wapenvak der genie, het vliegongeval bij het Ingense Veer dat plaats vond op 28 februari 1918, in een maandrapport aan zijn chef. Als eerste commandant van de Luchtvaartafdeling

Majoor H. Walaardt Sacré (1873-1949), de eerste commandant van de Luchtvaartafdeling van 1913-1919. Coll. Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

(LA, later LVA), de voorloper van de huidige Koninklijke Luchtmacht, had hij als ‘ervaringsdeskundige op afstand’ daar een tamelijk goede kijk op.² Vanaf het moment van de oprichting van de Luchtvaartafdeling in 1913 kwamen er diverse ongelukken voor, met de in vele opzichten nog zo kwetsbare open toestellen. Meestal hadden de vlieger en de waarnemer het geluk met de schrik vrij te komen maar het kwam ook regelmatig voor dat er ernstig letsel werd opgelopen. Het kon zelfs nog beroerder; van de eerste generatie vliegers in Nederland gedurende de periode 1914-1924 zou bijna twintig procent hun escapades niet meer kunnen navertellen.³ Door adequaat optreden van derden en inderdaad het spreekwoordelijke geluk van de dag, zou het ongeval van 28 februari 1918 bij het Ingense Veer, uiteindelijk een goede wending nemen.

Een kwestie van ‘veine’ was ook het feit dat ik zelf door een zeker toeval op een correspondentie stuitte in het archief van, toen nog de Sectie Luchtmacht Historie, inzake het eerder genoemde vliegongeval.⁴ Het betrof een rapport van anderhalve zijde in de vorm van een doorslag

van majoor Walaardt Sacré aan de Minister van Oorlog, Jhr. B.C. de Jonge (1875-1958). Hierin deed de commandant van de Luchtvaartafdeling een kort en bondig verslag wat er zoal had plaatsgevonden aan het begin van de bewuste middag. Via de Generale Staf waar de opperbevelhebber van het Nederlandse leger, de destijds bekende Generaal C.J. Snijders (1852-1939) de scepter zwaaide, kwam het verzoek bij de minister.⁵ Verder zat er een zeer boeiend verslag van vier bladzijden in van een getuige van het ongeluk, een makelaar woonachtig te Eck en Wiel, de heer W.Chr. Naezer (1871-1955).

Al met al aardig wat informatie om het één en ander uit te zoeken en nader te duiden. Met als gevolg dat ik in oktober 2007 voldoende materiaal bij elkaar had gevonden om een lezing te houden voor onze vereniging. Een bijkomend leuk voorval was dat ik bij het zoeken naar passende schaarse filmpjes van het Nederlandse luchtwezen uit die tijd, tegen enkele onbekende beelden van mijn grootvader te Soesterberg aan liep! Aan de hand van het diverse archiefmateriaal dat ik vond ter voorbereiding van de lezing leek het mij boeiend genoeg om het ook nog eens op schrift vast te leggen. Als voorbereiding op een historisch verhaal maak ik graag gebruik van persoonlijk materiaal dat door de betrokkenen mogelijk is nagelaten. Meestal is dat bij directe nazaten terecht gekomen en in dit geval zou dat gezien de tijdsperiode (negentig jaar geleden) misschien nog bij kinderen of anders bij kleinkinderen te vinden zijn. Het vervelende echter voor mij was dat bijna alle hoofdpersonen die betrokken waren bij het ongeval, zonder nazaten zijn overleden. Gelukkig was er in de daarvoor bestemde archieven (Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Nationaal Archief en het archief van de gemeente Rhenen) voldoende materiaal te vinden om het goed te kunnen reconstrueren. Ook het raadplegen van digitale kranten bracht soms verrassende berichtgeving naar voren, ook al week die inhoudelijk soms per krant enigszins af. Tevens was er behoorlijk wat (beeld)materiaal van de locaties -die een rol hebben gespeeld in de reconstructie van het verhaal- bij leden van onze vereniging te vinden. Waarvoor ik ze uiteraard nog van harte bedank!⁶ Om dit in zekere zin bijzondere ongeval in de juiste context te plaatsen is het van belang om enige 'omgevingsfactoren' onder de loep te nemen.

Eind februari 1918 kwam de Eerste Wereldoorlog in een vrij beslissende fase. De Duitse legerleiding was druk bezig met het voorbereiden van haar 'alles-of-niets' voorjaarsoffensieven aan het Westfront. De inzet van de nieuwe legereenheden van de Verenigde Staten van Amerika zouden naar de mening van de Duitse Generale Staf wel eens van beslissende betekenis kunnen zijn. Om te voorkomen dat de Entente (de verzamelnaam van de tegenstanders van het Duitse Keizerrijk) het initiatief naar zich zou toetrekken, bereidde men van Duitse zijde een offensief, beter bekend onder de naam 'Operatie Michael', grondig voor. Sterke legereenheden van het Oostfront, waar de strijd bijna gestreden was, werden overgebracht naar het westen. De aanloop naar de uiteindelijke start van 'Operatie Michael' op 21 maart 1918 zorgde in het neutrale

Nederland voor behoorlijk wat spanningen. De Nederlandse neutraliteit zou zo maar serieus geschonden kunnen worden daar het dichtstbijzijnde front net ten noorden van het Belgische Nieuwpoort lag en de Duitse legerleiding graag gebruik wilde maken van Nederlandse waterwegen en Zuid-Limburgse spoorlijnen. Dit alles om de snelheid van haar offensief in Noord-Frankrijk te bespoedigen. Om zo goed mogelijk de troepen verplaatsingen van de ons omringende landen in de gaten te houden werd sinds het begin van de Eerste Wereldoorlog steeds meer gebruik gemaakt van het vliegtuig. De in 1913 opgerichte Luchtvaartafdeling had de beschikking over een paar vliegekampen in Nederland. De belangrijkste met de meeste faciliteiten was het vliegekamp te Soesterberg. Hier stond een grote verscheidenheid aan typen vliegtuigtoestellen. Bij de aanvang van de wereldstrijd had de Luchtvaartafdeling nog maar de beschikking over een paar les/verkenningstoestellen van het Franse type Farman. Begin 1918 was het totale bestand aan 'kisten', zoals men dat toen in het vakjargon betitelde, aanzienlijk gegroeid. Dit kwam niet alleen door aankoop in het buitenland maar voornamelijk door het stranden van allerlei Duitse, Engelse en Franse toestellen die een noodlanding moesten maken op Nederlands grondgebied.⁷ In de Nederlandse militaire vliegwereld sprak men al snel gekscherend van 'De fabriek van Cadzand' omdat de meeste toestellen in Zeeuws-Vlaanderen, hemelsbreed niet al te ver van het front, hun noodlanding maakten.

Zo ook het toestel dat op 28 februari 1918 kopje onder zou gaan in de Rijn bij het Ingense Veer. Dit in, toen nog het Duitse Mühlhausen in de Elzas (nu Mulhouse), gefabriceerde toestel van het type Aviatik C III had deelgenomen aan de slag bij de Somme. Door sterke wind was het uit koers geraakt en vervolgens was de tweekoppige bemanning gedwongen om op 11 oktober 1916 op 500 meter van grens-paal 335 ten noordoosten van Sint-Kruis in Zeeuws-Vlaanderen (oostelijk van Aardenburg) een landing te maken. De Nederlandse regering had vervolgens het onbeschadigde toestel geïnterneerd en in februari 1917 aangekocht voor 25.000 Reichsmark. Het toestel was uitgerust met een 170 pk sterke Mercedes zes cilinder motor en was bewapend met een Parabellum mitrailleur. Onder Nederlandse vlag zou het toestel opereren eerst onder registratienummer LA36 later onder AV404.⁸ Op donderdag 28 februari 1918 startte het toestel te Soesterberg om via het vliegekamp Gilze Rijen naar Bergen op Zoom te gaan om de daar toebedeelde verkenningstaak te volbrengen. Achter de stuurknuppel zat de eerste luitenant der infanterie Henri Schlimmer (1890-1955) en hij had bij zich als waarnemer de tweede luitenant der artillerie Jan Willem Wijn (1891-1965). Beide heren kunnen gerust model staan voor de generatie vliegers en waarnemers in de pionierstijd van de Nederlandse luchtvaart. Op zich was het al een hele prestatie om als vlieger of als waarnemer te worden opgeleid. Sinds de oprichting van de Luchtvaartafdeling had deze dienst niet te lijden gehad onder een gebrek aan belangstelling van het militaire personeel. Er kwamen veel meer verzoeken tot het beginnen van

de start van die opleiding dan waaraan de dienst kon voldoen. Het was dan ook niet verwonderlijk dat de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, de al eerder genoemde generaal C.J. Snijders, in een schrijven aan de commandant van de Luchtvaartafdeling, deze opdroeg zo selectief mogelijk te zijn.

Het toestel Aviatik C III, kopje onder in de Rijn in 1918. Coll. NIMH

Vliegveld Soesterberg in winterse omstandigheden. Coll. NIMH

“Wanneer dan ook bij de opleiding, naar Uw inzicht, blijkt, dat de betrokken officier niet alle eigenschappen bezit om een eerste klasse vliegenier of waarnemer te worden dan moet die opleiding onverwijld gestaakt worden en zal de betrokken officier weder naar zijn corps terugkeren. In het bijzonder zal op de navolgende karaktereigenschappen dienen te worden gelet, n.l.: durf, kalmte, ernst en verantwoordelijkheidsgevoel; alle overige eigenschappen komen pas in de tweede plaats in aanmerking.”⁹

De eisen voor de vlieger om het zo begeerde militaire brevet te halen waren trouwens ook niet mis.

De vlieger moest destijds aan de volgende eisen voldoen:

- Het verrichten van een overlandvlucht van minstens 280 km, hemelsbreed gemeten, binnen twee op één volgende dagen. Tijdens deze vlucht moesten drie van tevoren aangegeven tussenlandingen worden gemaakt.
- Het verrichten van een hoogtevlucht (met barograaf)¹⁰ van 1 uur boven het vliegterrein op een door de commandant aangegeven hoogte. Slechts 50 meter mocht worden afgeweken van de afgesproken hoogte.
- Het voldoen aan een stijgproef (met barograaf) met geheel gevulde reservoirs en een gewicht van 80 kg op de passagiersplaats, binnen een bepaalde tijd naar 1500 meter hoogte.
- Drie landingsproeven uit tenminste 500 meter hoogte, waarbij de motor moest worden afgezet boven het aangewezen landingspunt. Vervolgens moest het toestel na de landing stilstaan binnen een kring getrokken met een straal van 100 meter om dat punt.
- De vliegenier moest eigenhandig de meest voorkomende werkzaamheden kunnen verrichten aan vliegtuig en motor.¹¹
- Het lijken in de huidige tijd misschien niet al te ingewikkelde handelingen maar gezien het materiaal dat destijds werd gebruikt en eigenlijk nog de in ontwikkeling zijnde organisatiestructuur was het een niet te onderschatten opleiding.

Generaal C.J. Snijders (1852-1939), opperbevelhebber van Land- en Zeemacht 1914-1918. Coll. NIMH.

Er deed zich overigens voor mij nog een klein probleem voor bij het vaststellen van de juiste vlieger bij de vlucht op 28 februari 1918. In alle officiële stukken en krantenberichten werd steeds gerept over eerste luitenant Schlimmer en tweede luitenant J.W. Wijn. Het hinderlijke feit deed zich namelijk voor dat de oudere broer van Henri, ook als vlieger te Soesterberg actief was gedurende de Eerste Wereldoorlog. Deze Bruno A.W. Schlimmer (1888-1941) was een officier van het wapen der infanterie van het Koninklijk Nederland Indisch Leger (KNIL) en was sinds 1 februari 1916 gedetacheerd te Soesterberg om ook te worden opgeleid tot vlieger. Erg jammer dat er dus geen initialen werden gebruikt in de uiteindelijke verslaglegging. Hopelijk zouden de militaire stamboeken in het Nationaal Archief van beide broers uitsluitel kunnen geven.¹² Jammer genoeg leek dat niet erg op te schieten want het hele ongeval werd nergens genoemd. Wel was er alles te vinden over data van bevordering naar een hogere rang, plaatsingen bij het dienstwapen en soms ook over het krijgen van een onderscheiding. Bij het nogmaals doorlezen van het dossier van Bruno Schlimmer zag ik tot mijn vreugde dat zijn detachering bij de Luchtvaartafdeling per 15 oktober 1917 was beëindigd. Hij werd in 1918 naar

Henri Schlimmer (1890-1955) als eerste luitenant, herkenbaar als officier geplaatst bij de LVA door de insignes op de borst en op de zijkant van de kraag. Coll. NIMH.

Nederlands-Indië gezonden om daar het luchtvaartwapen voor het KNIL mede op te zetten. De vlieger voor het ongeval bij het Ingense Veer was dus definitief Henri Schlimmer geworden! Henri startte zijn opleiding tot militair in 1907 op de Cadettenschool in Alkmaar. In 1910 werd hij overgeplaatst naar de Koninklijk Militaire Academie (KMA) te Breda. Op 19 juli 1913 volgde voor hem de heugelijke gebeurtenis om tot de officiersrang van tweede-luitenant bij het achtste regiment infanterie te worden benoemd. In oktober 1915 volgde zijn detachering bij de Luchtvaartafdeling te Soesterberg met als doel tot vliegenier te worden opgeleid. Hij zou het nieuwe wapen tot zijn pensionering trouw blijven! In het jaar 1916 behaalde hij zowel zijn civiele en militaire vliegbrevet te Soesterberg. Zijn bevordering tot eerste luitenant vond plaats op 19 juli 1917.

Volgens zijn nicht mr. J.Ch. Röell-Sanders (1919-heden), die voor de Tweede Wereldoorlog regelmatig bij haar oom kwam logeren, was Henri een bescheiden man die niet hield om in het middelpunt van de belangstelling te staan.¹³ Met enige regelmaat vloog oom Henri over het ouderlijk huis van zijn nichtje om vervolgens te wuiven naar zijn familieleden. Vliegen was voor oom Henri, net als voor zijn collega vliegers, zijn lust en zijn leven. Er was veel contact met de andere vliegers waar een krachtige vriendschapsband mee bestond in het zo kleine Soesterberg. Dit laatste door een familielid geschetste beeld wordt bevestigd in het jubileumboek over de Luchtvaartafdeling bij haar 25-jarig bestaan en in het jubileumnummer van "Het Vliegveld" beide uitgegeven in 1938.

"Vooraf onder de officieren der vaste kern en hun gezinnen heeft zich een zeer bijzondere mate van saamhorigheid ontwikkeld".⁽¹⁴⁾ Doordat het vliegerkorps maar uit een relatief kleine groep bestond en allemaal in de directe omgeving van Soesterberg woonde, was er een grote betrokkenheid onderling. Lief en leed werd met elkaar gedeeld in een eigenlijk op zich zelf staande wereld. De diversiteit van de te Soesterberg opgeleide vliegers was in de periode 1913-1918 erg groot. Niet alleen militairen van het Nederlandse leger van de diverse wapenonderdelen werden er opgeleid maar ook mensen van de Marine en het KNIL. De populariteit van Soesterberg onder het vliegerkorps was niet alleen aan de bijzonderheid van het vliegen zelf te danken. Ook speelde ongetwijfeld mee dat door de jongheid en omvang van het korps er maar zeer weinig tot geen hogere officiersrangen te vinden waren

Tijd voor een verzetje was er altijd zoals hier bij Huis ter Heide in 1917! Links tweede luitenant Henri Schlimmer. Rechts Albert Plesman als eerste luitenant. Tweede van rechts eerste luitenant van het KNIL Bruno Schlimmer. Derde van links luitenant ter zee tweede klasse Karel Doorman grootvader van de auteur. Coll. J.M.D. Doorman

in de pioniersjaren. De sfeer was daardoor minder formeel vergeleken met andere garnizoensplaatsen.

Eén van de pioniers van het eerste uur, professor dr. P.M. van Wulfften Palthe (1891-1976), verklaarde na de Tweede Wereldoorlog: "De echte militairen beschouwden ons als een zootje ongeregeld met hooguit een één-urige werkweek – en helemaal ongelijk hadden ze niet".¹⁵ De voornaamste reden voor deze conclusie was gelegen in het feit dat er naast het vliegen veel tijd was voor een aangenaam verpozen in het sinds 1916 geopende officiers-

Het voetbalteam Avia dat bestond uit vliegers in 1917 te Soesterberg. Zittende tweede van rechts Henri Schlimmer. Gezeten helemaal links de latere directeur van de KLM Albert Plesman. Staande tweede van links Karel Doorman. Achter de bal George Koppen, de latere piloot van de beroemde postvlucht naar Nederlands-Indië in 1927. Het team stond onder leiding van Guus van Hecking Colenbrander éénmalig voetbalinternational, staande derde van rechts. De beide staande heren rechts verloren het leven als gevolg van hun activiteiten voor de Luchtvaartafdeling. Coll. J.M.D. Doorman.

casino. Met name in de begintijd was het weer vaak nog een aanzienlijke spelbreker om daadwerkelijk een vlucht te kunnen maken met de open en zo fragiele toestellen. Als er niet gevlogen werd, was het Casino een plek waar men menig fuifje kon vieren. Ook werd er in de stille uren veel aan sportbeoefening gedaan.¹⁶ Erg vreemd doet het dan ook niet aan dat andere militairen, zijnde niet-vlieger of waarnemer maar weinig waardering konden opbrengen voor het korps.

Wat de buitenstaander over het hoofd zag was dat er ook wel degelijk ruimte was voor een serieuze invulling van de vrije tijd. Naast het bijhouden van vakliteratuur en de zich almaar ontwikkelende techniek werd er bijvoorbeeld wiskunde, medicijnen en geschiedenis gestudeerd.¹⁷ Helemaal terecht was de kritische houding dus niet, zeker als het gemiddelde verdere loopbaan van de pioniervlieger in oenschouw wordt genomen in verhouding met die van militairen in andere wapenvakken, zoals een onderzoek van Van Wulfften Palthe uitwees.¹⁸

Een gebrek aan opleiding of karakter van de vlieger kan dus eigenlijk uitgesloten worden als oorzaak van het neerstorten van het toestel. Lichtzinnigheid was iets

waar zeer op gelet werd bij de aanname als wel bij de opleiding van de vlieger. Een vlieger die snel de schijn tegen had door te veel ongelukken te veroorzaken, kreeg al snel een niet gunstige bijnaam van zijn collega vliegers. Een vlieger met de naam Brondgeest ging verder door het leven als ‘Grondbeest’¹⁹ en een ander met de voor naam Emile moest het al snel doen met de weinig flatteuze naam Schlemiel.²⁰ De vlieger was er dus alles aangelegen om niet met het stempel van ‘kneus’ zijn verdere loopbaan te moeten vervolgen. De waarnemer zou trouwens wel een bijnaam over houden aan zijn tuimeling in de rivier bij het veer tussen Ingen en Elst. Met de zo toepasselijke en ook wel grappige bijnaam ‘Rijnwijn’ moest hij het de rest van zijn carrière bij de Luchtvaartafdeling stellen.²¹

Iets waar de toestellen van de Eerste Wereldoorlog nog slecht tegen gewapend waren, waren de harde grillen van het winterse weer. Op 28 februari 1918 was het van het weer dat men het best kan omschrijven als ‘winters met veel maartse buien’. Maar Henri Schlimmer zal zich ongetwijfeld aan de wijze richtlijn hebben gehouden die men bij de start van een vliegtoestel destijds toepaste, namelijk; *“Een in de omringende atmosfeer verticaal uitgestrekte bevochtigde wijsvinger mag aan geen der blootgestelde zijden een merkbare temperatuursdaling, vergeleken met de andere zijden van dit lichaamsdeel, doen gevoelen”*, aldus een tijdgenoot.²²

Henri Schlimmer was in meerdere opzichten een gewaarschuwd man. In de zomer van 1917 had broer Bruno al eens een zeer ernstig ongeval meegemaakt. Bij de start van zijn toestel was deze ‘op de neus gaan staan’ (een crash tijdens start of landing zou men nu kunnen zeggen), waarbij de linkerhelft door midden brak en vervolgens was hij er zelf uit geslingerd. Dit zorgde voor nogal wat commotie, zodanig dat zijn moeder een brief schreef naar de Haagse krant “Het Vaderland” om de berichtgeving te relativeren. Haar zoon had niets gebroken!²³ Dat de moeder van de broers ernstige bezwaren maakte toen haar beide zonen voor de vliegopleiding kozen was dus zo gek nog niet!²⁴

Voor een goede reconstructie van het ongeval zijn er gelukkig een paar goede bronnen te raadplegen. Naast een getuige verslag, waarover later meer, is er een officieel rapport van anderhalve zijde van majoor Walaardt Sacre aan de minister van Oorlog.²⁵ Dit rapport ging eerst naar zijn directe militaire chef, de opperbevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten, generaal Snijders, om het eventueel van commentaar te voorzien voor het de minister onder ogen kwam.

Tevens haalde het ongeval zowel de landelijke als de regionale pers. Als een klein berichtje werd het geplaatst in de landelijke dagbladen.²⁶ Iets uitgebreider haalde het de lokale couranten zoals de Amerongsche Courant, Tielsche Courant en Nieuwe Tielsche Courant.²⁷ Zoals altijd zijn er de gebruikelijke variaties in de verslaglegging die in dit geval te maken hebben met het tijdstip, de naam en de rang van de vlieger en de opgelopen verwondingen. Voor een juist overzicht zal ik een algehele samenvatting van de diverse berichten construeren.

Rond een uur of twee in de middag van donderdag 28 februari 1918 snorde een vliegtuig boven de uiterwaarden tussen de plaatsen Elst en Ingen. Het onder-vond veel hinder van een fikse hagel- en sneeuwbuï waar het in terecht was geko- men met als gevolg dat de motor behoorlijk haperde. Het toestel maakte allerlei draaiende en zwenkende bewegingen en Schlimmer probeerde de motor aan de gang te houden als wel te krijgen. Midden boven de Rijn gekomen iets oostelijk van het Ingense Veer plofte het toestel van ongeveer honderd meter hoogte recht de rivier in. Net boven het wateroppervlak konden beide heren zich los gespen uit hun positie en klaptten met een grote vaart in het water. Opmerkelijke veerlie- den, die de capriolen hadden gadeslagen, waren met twee bootjes naar de plek des onheils geroeid om hulp te verlenen. Schlimmer was het gelukt om naar een naderende roeiboot te zwemmen. Wijn echter was door de klap in een bewusteloze toestand geraakt en dreigde te verdrinken. Het ijsskoude water, de sterke stroming en de zware kledij droegen zeker bij aan de hulpeloze situatie. Door snel ingrijpen van de bemanning van één van de roeiboten kon uiteindelijk ook de bewusteloze waarnemer worden gered. Beide heren hadden een verwonding bij het linker oog opgelopen. Dokter W. Waller (1877-1971), huisarts te Rhenen, had het doordrin- gende geluid van de haperende motor blijkbaar ook gehoord en was in de tussen- tijd met zijn auto naar de noordelijke oever gereden. Als arts was hij één van de weinige burgers die nog de beschikking had over benzine in het door schaarste getroffen neutrale Nederland.

In zijn Renault zijn de beide heren vervolgens naar Hotel Pension "Rustoord" te Elst gebracht om vervolgens de meest noodzakelijke verzorging te krijgen. Uit overlevering kon de kleinzoon van dr. Waller, de heer V. Nedorost, vertellen dat

Dr. W. Waller met dochters in zijn Renault waarmee hij snel bij de noordoever van het Ingense veer kon komen. Coll. H.P. Deys.

Schlimmer en Wijn eerst nog naar een nabij gelegen steenfabriek werden gebracht om daar in de buurt van de oven weer op temperatuur te komen. De gezondheidstoestand van beide heren bleek zich zo gunstig te ontwik- kelen dat de volgende dag al kon worden vertrokken uit Elst richting Soesterberg. Het toestel dat geheel vernield was werd de volgende dag door een gear- riveerde ploeg gedemon- teerd en naar het vliegekamp

gebracht. Het team zag nog een aantal zaken over het hoofd want in een schrijven van de burgemeester van Rhenen werd aangekondigd dat er nog een aantal onderdelen van het toestel naar Soesterberg werden gestuurd. Ook was één van de heren zijn pet vergeten!²⁸

In het officiële rapport van Walaardt Sacré stelde deze voor om zo snel mogelijk een aantal personen, allen woonachtig in Ingen, in aanmerking te laten komen voor een gratificatie. Aan de heren G.H. Spies, J. Briennesse, M. van den Brink en A. van Bennekom wilde hij ieder een bedrag van vijftig gulden uitkeren. Verder kwam hij met de suggestie om aan vier personen, te weten: J. Schimmel, D. Schimmel, W. van Dam en W.H. van Sijll een bedrag van vijf gulden de man te betalen. Zij hadden geholpen bij de berging van het toestel. Tevens wilde hij de schade die ontstaan was aan een tros van een net voorbij varend schip vergoeden. Om een nog completer en vooral ook persoonlijker beeld te geven zal ik het verslag van een getuige ter plekke de heer W.Chr. Naezer, d.d. 9 maart 1918, letterlijk overnemen.²⁹ De te Eck en Wiel in huize Kamplust wonende Naezer was bang dat een eventuele beloning voor zijn streekgenoten zou stranden in de bureaucratische molen van het Nederlandse leger. Hij richt zijn verslag en verzoek dan ook rechtstreeks tot de hoogste militaire autoriteit namelijk de al eerder genoemde generaal C.J. Snijders. Uiteraard was Naezer niet op de hoogte van het op 1 maart al gestuurde verslag van Walaardt Sacré aan de minister, waar Snijders een doorslag van had, met het verzoek tot het uitbetalen van de gratificaties. Snijders en zijn staf waren echter met veel urgentere zaken bezig (zie eerder dit verhaal, reactie op de voorbereiding van Operatie Michael) om direct tot een uitbetaling over te gaan.

Naezer schreef:

*“Aan Zijner Excellentie den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht van den Staat der Nederlanden te 's-Gravenhage.
Excellentie!*

Voor zooverre het nog niet geheel of nader onder Uw aandacht is gebracht, neem ik de vrijheid Uwer Excellentie 'n kort resumé te geven van het voorgevallen “Vliegongeval op den 28 Februari jl. 's middags ca. ruim 1 uur boven den Rijn aan het Ingensche Veer, Betuwe en voornamelijk met de bedoeling, om er op te wijzen, hoe Verdienstelijk de nader te noemen personen zich hebben gedragen, zonder wier feu sacré, kloeken wil en vastberadenheid geen levensbehoud voor de 2 vliegeniers denkbaar ware geweest.

Bepale ik mij tot, wat ik aanneem Uwer Excellentie in hooge mate, zal interesseren, dit is de Succesvolle Redding der 2 Nederlandsche vliegeniers uit den Rijn (middenstreams), uitgevoerd door en onder leiding van Hendrik Spies, die

—voordat de machinebuiteling 'n feit werd— het initiatief nam, klaar te zijn met 2 roeibootten, teneinde daadwerkelijke hulp, onverwijd en zonder tijdverlies aan te wenden.

Spies voornoemd handteerde de riemen, om op doel aan te houden, hij had z'n Kar-knecht, Albertus van Bennekom, bij zich in de boot, die tot taak had de verongelukte(n) te grijpen, —na 't doormaken van 'n hoogst spannend incident,³⁰ veroorzaakt door stroom- en winddruk, gelukt de tweede greep aan den hoofdkap van den dikken vliegenier³¹; dezen werd door beide voornoemde flinke mannen in de boot gehaald. Tot het betrekken van de tweede roeiboort spoorde Spies voornoemd, den op den Ingensche Wal vertoevende Schipper, Marinus van den Brink aan, wien het mocht gelukken den mageren vliegenier te grijpen en langs boord vast te houden, terwijl de gierpont schipper, Johannes Briennesse, z'n taak begreep, door beleidvol te gieren met de pont, —Van den Elster Utrechtschen rivieroever—, de stroomafwaarts —komende boot met aanhangende drenkeling op te vangen en over te springen in de roeiboort, om met Van den Brink voornoemd, den Mageren Vliegenier binnen te halen.

Zij hier nog vermeld, dat dokter Waller (uit Rhenen) aan den Noordoever met z'n auto klaar stond, om zaakkundige hulp en verzorging te verleen, waartoe de 2 getroffen en dan ook onverwijd naar gezegden oever werden overgebracht. Schroom ik niet te veronderstellen, dat —na kennismaking van de voormelde feiten (zoo nodig uwenwege gecontroleerd) en na lezing van de, eventueel uitgebreide, ambtelijke rapporten desbetreffende— er voor Uwe Excellentie Aanleiding bestaat, uitdrukking te willen doen geven van erkenning en waardering, voor betoonde daadwerkelijke hulpvaardigheid en redding, aan de voornoemde redders en voor elk hunner op de wijze, als Uwe Excellentie —al naar gelang hunner levenspositie— zal goedvinden en behagen. De omstandigheden hebben 't gewild, dat de geredden hunne redders feitelijk niet kennen. *Calamitas virtutis occasio. Seneca: De Providentia.*³²

Inmiddels, Van Uwe Excellentie de dienstvaardige dienaar W.Chr. Naezer."

Aldus de mooie woorden van Naezer.

Het door hem genoemde veer is een gierpont en sinds 1904 in handen van de familie Spies. In 1907 weet de familie ook de veerrechten aan te kopen en tot op de dag van vandaag wordt het veer door hun (vierde generatie) geëxploiteerd. De man die de reddingsoperatie in 1918 coördineerde was Hendrik Spies (1887-1971), de zoon van de eigenaar van de veerpont, Frans Spies (1858-1937).³³ Reeds dezelfde dag kwam het bericht te Soesterberg binnen van het neerstorten van het toestel. Direct werd er een 'bergingsteam' samengesteld en richting Elst

gestuurd. Dit uit acht man bestaande team stond onder leiding van de luitenants P. ten Zeldam en N. Th. van der Stok. Deze nog relatief jonge officieren in opleiding tot vlieger werden vaak voor dit soort opdrachten ter beschikking gesteld. Het team werd gecompleteerd door de sergeants v.d. Drift, Schelling en Hofstra en de miliciens Oosterveen, v.d. Kraats en Wessels.³⁴ De sergeant R. Hofstra zou in 1921 een grote bekendheid krijgen doordat hij de eerste verkeerspiloot werd die bij de KLM in dienst trad. Nog later bracht hij het daar tot chef van de verkeersdienst en was hij de eerst verantwoordelijke op de verkeersstoren van Schiphol.³⁵ Het team bleef na de gedane werkzaamheden, net als de beide slachtoffers, voor één nacht te Elst. De luitenants Ten Zeldam en van der Stok

Hendrik Spies (1887-1971), de initiator van de redding. Coll. H.G. Spies.

Elst-Amerongen

Het Ingense veer duidelijk herkenbaar als gierpont. Coll. H. Dekker.

De enige foto van de restanten van het toestel. Rechts en op de onderdelen het demontageteam uit Soesterberg. Coll. NIMH.

zorgden zelf voor huisvesting, de overige heren werden ingekwartierd. Gelukkig viel er daadwerkelijk nog iets te 'bergen' want hoewel de rest van het toestel totaal was verwoest, bleek de Mercedesmotor nog in een zodanige staat te verkeren dat het mee naar Soesterberg werd genomen.

Nu de ergste consternatie achter de rug was en alle betrokkenen weer richting Soesterberg waren teruggekeerd op 1 maart 1918, was het tijd om een aantal rekeningen te gaan opmaken. Om te beginnen was er een rekening van de huisarts dr. Waller. Voor de verpleging had hij blijkbaar nogal wat kosten gemaakt want op 11 maart 1918 was er een rekening in Soesterberg binnengekomen van fl. 26,35 inzake de verpleging van de luitenants Schlimmer en Wijn. De wonden boven de linkerogen waren blijkbaar nogal hardnekkig geweest! De geneeskundige dienst vond het bedrag blijkbaar iets te gortig want uiteindelijk werd op 13 maart de machtiging verkregen om fl. 25,- uit te betalen.³⁶

Op 13 maart kwam er tevens bij de gemeente Rhenen een verzoek binnen, gericht aan 'De heer Burgemeester der gemeente Elst bij Rhenen'. In het document, afkomstig van de administrateur Janssen van de Luchtvaartdeling, stond dat er een postwissel naar het adres van de gemeente was gezonden. In het verzoek was eveneens aan de gemeente geschreven om een rekening van fl. 2,95 aan de heer

Het Hotel Pension Rustoord waar de vliegers zouden overnachten. Coll. H. Dekker.

W. de Haas uit te betalen en de kwitantie retour naar Soesterberg te sturen. De gemeente voldeed op 23 maart aan dit verzoek doordat toen de heer G. van Dijk het bedrag naar het adres heeft gebracht.³⁷ Het waren de door de exploitant van het hotel Rustoord gemaakte kosten voor het serveren van brood en koffie aan drie militairen! Dit hotel Rustoord was het in 1908 aan de Rijksstraatweg te Elst door de familie Hijnekamp neergezette bouwwerk. Tijdens het vliegongeval werd het geëxploiteerd door de heer W. de Haas (geboren in 1881 en niet die van de waterleiding). Na de Tweede Wereldoorlog is Rustoord door de familie Stuijvenberg betrokken om uiteindelijk de bestemming te verkrijgen die het nu heeft namelijk; het Chinees-Indisch restaurant Azië.

Natuurlijk rest ons nog de vraag hoe het is afgelopen met de door Walaardt Sacré op 1 maart 1918 al voorgestelde gratificaties die door de heer Naezer nog eens extra werden benadrukt in zijn op 9 maart 1918 geschreven brief aan generaal Snijders.

Vreemd genoeg gebeurde er niets met het verslag en de daarin genoemde bedragen door Walaardt Sacré. Pas toen op 21 maart de brief van de heer Naezer onder ogen kwam van generaal Snijders, die het vervolgens delegerde aan de luitenant-kolonel Cremer, werd er actie onder nomen.³⁸ Eerst werd er contact opgenomen met Walaardt Sacré. Zijn brief was blijkbaar nooit aangekomen, verloren geraakt

of waarschijnlijker ergens in een lade terecht gekomen. Hij merkte dan ook in een lichte toon van verontwaardiging het volgende op in een door hem geschreven brief d.d. 22 maart 1918:

*"Weder aangeboden onder beleefde mededeling dat door mij den 1en maart j.l., dus den dag na het ongeval, onder No. 789, bereids een voorstel werd ingediend om den vier genoemden redders elk een gratificatie van f. 50,- toe te kennen. Het lange uitblijven van de, terecht verwachte, beloning is waarschijnlijk aanleiding tot bijgaande klassieke beschrijving van de redding (brief van Naezer, Jan Maarten Doorman). Ik teken nog aan dat aan dr. Waller bereids de geneeskundige hulp is voldaan en dank is gezegd voor zijn vlugge en doeltreffende behandeling, terwijl den schipper waarvan in het slot van mijn hoger genoemd schrijven sprake was en aan het personeel dat hulp gegeven heeft bij het opladen van het vliegtuig, die hulp is vergoed geworden, zodat alleen nog blijft te voldoen de beloning voor de vier redders."*³⁹

Dit schrijven zorgde ervoor dat Walaardt Sacre op 27 maart toestemming kreeg om nu eindelijk te kunnen overgaan tot het uitbetalen van de door hem voorgestelde gratificaties. Op 6 april 1918 schreef hij aan generaal Snijders:

*"In voldoening aan het gestelde in de voorlaatste alinea van Uwe aanschrijving d.d. 27 maart j.l. IX Afd. No. 114, heb ik de eer Uwer Excellentie bijgaand aan te bieden de quitantiën van Van den Brink, Spies, Briennesse en Bennekom. De genoemde personen deelden bij terugzending der quitantie mede dat het toekennen van de gratificatie voor hen een ware verrassing was en zij verzoeken mij, hun dank aan Uwe Excellentie te willen overbrengen."*⁴⁰

Nu was alles financieel dus rond. Om ook alle betrokken partijen op de hoogte te stellen van de genomen maatregelen, werd er op 2 mei nog een kort briefje naar de heer W. Chr. Naezer gestuurd namens generaal Snijder.⁴¹

"Naar aanleiding van Uw schrijven van 9 maart j.l., in zake de redding van de beide officieren van de Luchtvaartafdeling uit den Rijn op 28 februari j.l., heb ik de eer U mede te delen, dat ter beloning van de 4 personen, welke zich bij de hulpverlening zo verdienstelijk maakten, door mij reeds de nodige stappen zijn gedaan."

Zonder de indrukwekkende brief van de heer Naezer was het voorstel van Walaardt Sacré waarschijnlijk nooit in behandeling genomen. Zijn inzet was dus niet voor niets geweest! Hoe verging het de heren Schlimmer en Wijn verder na hun zeer harde en onverwachte kennismaking met de Rijn. Op het eerste gezicht leek het wel goed te gaan, mede gezien het vlotte vertrek uit Elst de dag na het ongeval richting Soesterberg. Het ongeluk was beide heren echter toch niet in de koude kleren gaan zitten want Schlimmer meldde zich op 11 maart ziek. Het kan haast niet anders dan dat de ziekmelding iets te maken heeft gehad met de crash van 28 februari 1918.

Ook Wijn zal met naweeën gekampt hebben van zijn duik in de Rijn. Begin maart vroeg hij en op 11 maart kreeg hij, het recht om zes dagen verlof op te nemen.⁴² De waarnemer in het toestel de tweede luitenant Jan Willem Wijn (1891-1965) is tot nu toe een beetje onder belicht gebleven in dit epistel. Het is echter voor ons als historisch zeer betrokken lezers zeker de moeite waard om iets meer over hem te vertellen. De in Den Helder geboren Wijn stamde uit een gezin van zeven kinderen. Een loopbaan bij de Marine, waar zijn vader onderofficier was, lag in het verschiet. Echter het op zeer jeugdige leeftijd komen te overlijden van twee oudere broers als gevolg van activiteiten gerelateerd aan een bestaan op zee, zullen zeker invloed gehad hebben op zijn loopbaan keuze. In 1911 werd Wijn aangenomen bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda om opgeleid te gaan worden voor officier bij het wapenvak der artillerie. Zijn eerste plaatsingen waren bij de pantserfort artillerie en later bij het vierde regiment vesting artillerie. In 1914 volgde zijn bevordering tot tweede luitenant en met deze rang was hij sinds mei 1917 als waarnemer gedetacheerd bij de Luchtvaartafdeling te Soesterberg. Gedurende het Interbellum bleef hij de Luchtvaartafdeling trouw en specialiseerde hij zich al snel in de luchtfotografie en luchtkartering. In 1929 verscheen er van zijn hand een schrijven over het toepassen van de luchtfotografie op historisch gebied in het maandblad Het Vliegveld. Dit in twee delen opgesplitste interes-

Rhenen en spoorlijn vanuit de lucht in de jaren twintig. Coll. H.P. Deys.

sante verhaal beschrijft in beknopte zin de historie van de luchtfotografie en ook de potentie om een ontwikkeling van een stadsgeschiedenis te kunnen aanvullen vanuit de lucht. Bijzonder voor ons is om een luchtfoto van Rhenen bij het artikel te mogen bewonderen met een korte weergave van de ontwikkeling van onze stad.⁴³ Als gevolg van zijn vakspecialisatie is het dan ook niet vreemd te noemen dat hij in 1934 werd belast met het commando over de fototechnische dienst in Soesterberg.

Naast zijn militaire loopbaan ontwikkelde Wijn zich ook nog in een ander vakgebied. In zijn vrije tijd behaalde hij de middelbare acte Geschiedenis. Na een succesvolle afronding van zijn colloquium doctum in Grieks en Latijn vervolgde hij zijn studie aan de Universiteit van Utrecht. Zowel zijn doctoraal examen als zijn promotie in 1934 bij professor dr. G.W. Kernkamp wist hij cum laude te behalen. Het onderwerp van zijn dissertatie was: "Het Krijgswezen in de tijd van Prins Maurits". Zijn naam was hierdoor direct gevestigd in de wereld van de krijgsgeschiedenis van Nederland. Als privaatdocent werd hij vanaf 1935 bij de Universiteit van Utrecht actief in de krijgsgeschiedenis. Bij het 25 jarig bestaan van de Luchtvaartafdeling in 1938 kreeg Wijn uit hoofde van zijn nevenfunctie dan ook vanzelfsprekend de opdracht om een jubileumboek samen te stellen. Voor dit laatste werd hij beloond door het verkrijgen van de koninklijke onderscheiding; Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. In de tussentijd opgeklommen tot de rang van majoor was Wijn commandant van het vliegpark Soesterberg geworden bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Gedurende de meidagen van 1940 speelde dit vliegveld een betrekkelijk bescheiden rol in de strijd die woedde in Nederland. Op 12 en 13 mei 1940 fungeerde het als springplank voor Nederlandse vliegtuigen die van meer westelijk gelegen vliegvelden een aanval uitvoerden op Duitse artillerie opstellingen in de buurt van Wageningen. Dit om de Nederlandse troepen in de omgeving van Rhenen te ontlasten van de permanente vijandelijke beschietingen.⁴⁴

Een chronische maagkwaal zorgde ervoor dat hij 'slechts' tien maanden in Duits krijgsgevangenschap hoefde door te brengen gedurende de Tweede Wereldoorlog. Zodoende reesterde hem veel tijd om aan historische onderwerpen te spenderen. In 1942 verscheen zijn publicatie in de destijds veel gelezen Patria-serie; "Het beleg van Haarlem", in de Tachtigjarige Oorlog. Tevens schreef hij voor het geschiedkundige tijdschrift Historia, waar hij eveneens redacteur voor was, een aantal artikelen die alle betrekking hadden op krijgsgeschiedkundige onderwerpen. Direct na de Tweede Wereldoorlog volgde zijn benoeming tot Hoofd van het Bureau Oude Krijsgeschiedenis bij de Sectie Krijsgeschiedenis van de Generale Staf in Den Haag. Zijn hoofdtaak werd het verder voortzetten van de serie "Het

Jan Willem Wijn als kapitein der artillerie en waarnemer. Coll. NIMH.

Staatsche Leger". Hij hielp de auteur F.J.G. ten Raa met de voorbereiding van deel VII. Wijn zelf kon daarna alleen verder gaan met deel VIII, "Het tijdperk van de Spaanse Successie oorlog, 1702-1715". Dit uit drie delen bestaande achtste deel zou de bekroning worden van zijn wetenschappelijke geschiedkundige loopbaan. Het beslaat 2.200 pagina's en is gelardeerd met vele kaarten en door hem zelf genomen foto's. Nog steeds is deze publicatie het Nederlandse standaardwerk voor wat betreft de krijgsmacht in die tijdperiode. Ook de algemene politieke situatie van die tijd komt ruim aan bod en het was niet meer dan terecht dat hij hiervoor werd bevorderd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Zijn militaire loopbaan sloot hij succesvol af in 1951 met als extra beloning de titulaire rang van kolonel in 1955.

Na zijn pensionering bleef hij als burger, tot het bereiken van de leeftijd van 65, op contract in dienst bij de Sectie Krijgsgeschiedenis. Als vrijwilliger was hij daarna nog jaren actief voor de Sectie totdat zijn gezondheid een normaal functioneren niet meer toeliet.

Wijn was een zeer gewaardeerd historicus zowel in Nederland als over de grens. In 1960 werd hij president van de 'Commission d'histoire militaire comparée'. Hij was bestuurslid van het Legermuseum te Leiden. Nam actief deel aan het Haags Historisch Gezelschap en was sinds 1951 lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Al met al een uiterst interessante loopbaan die op een koude winterdag in 1918 ternauwernood gered werd. Zijn compagnon op die bewuste dag in dat laatste jaar van de Eerste Wereldoorlog, de eerste luitenant vlieger Henri Schlimmer heeft hij niets kwalijk genomen. Integendeel, beide heren zie je dan ook twintig jaar later, bij het 25-jarig jubileum van de Luchtvaartafdeling, gebroederlijk naast elkaar zitten op een grote groepsfoto.

Henri Schlimmer zou ook het Wapen der Luchtvaart nog lang blijven dienen. Gelukkig voor hem zou een ongeluk als bij het Ingense Veer verder uitblijven en kon hij zijn carrière op goede voet voortzetten. Hij werd voor een lange peri-

Luchtfotografie in de jaren twintig. Coll. NIMH.

ode (1926-1935) vanuit Soesterberg gedetacheerd te Schiphol waar hij de snelle uitbreiding van deze luchthaven meemaakte. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verbleef hij van 1942 tot 1945 in Duits krijgsgevangenschap. Na terugkeer in Nederland bereikte hij de eindrang van luitenant-kolonel om in 1955 te Zeist te overlijden.

Het moet voor hem een vreemde gewaarwording zijn geweest toen na zijn pensionering naast hem in de Platolaan te Zeist mevrouw M.C. Rouffaer-Waller (1907-1992) kwam wonen.⁴⁵ Zij was de oudste dochter van huisarts dr. W. Waller te Rhenen die hem succesvol behandelde na de duik in de Rijn in 1918.

Het vliegongeval van decennia daarvoor zal zeker menigmaal besproken zijn!

Literatuur

Abeelen, W.P. van den, Hegener, H., Strengholt, A.J.G; Het Vliegveld, geïllustreerd maandblad uitgegeven door N.V. "Het Vliegveld". Jubileumnummer juli 1938 bij 25 jaar Luchtvaartafdeling te Soesterberg (Amsterdam 1938).

Janssen, J.A.M.M; Snijders, Cornelis Jacobus (1852-1939), lemma in deel 3 van het Biografisch Woordenboek van Nederland. ('s-Gravenhage 1989)

Kooiman, J; De Nederlandsche Strijdmacht en hare mobilisatie. Geïllustreerd tijdschrift (Purmerend 1915 e.v.)

- Koppen, P.L.; Waag veel, riskeer niets! G.A. Koppen (1890-1970) en de vlucht van de Postduif, (Amsterdam 1997)
- Küpfer, C.C.; Onze Vliegers in Indië, (Haarlem 1946)
- Limburg Stirum, Graaf L.C. (samenstelling), Nederlandsche Luchtvaarders (Utrecht 1936)
- Moeyes, P. Buitenschot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918. Pag. 311-316. (Amsterdam 2001).
- Veenendaal, A.J; Jan Willem Wijn (Den Helder, 20 december 1891-'s-Gravenhage, 29 december 1965) in het Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1968-1969, pag. 191-198 (Leiden 1971)
- Walaardt Sacré, H., Abeelen, W.P. van den, Spittel, F. Vijf-en-twintig jaar luchtvaart in Nederland. (Groningen 1932)
- Wijn, J.W; De lucht fotografie en hare toepassing op historisch gebied. Het Vliegveld, pag. 131-133 en 172-174. (1929)
- Wijn, J.W; De lucht oorlog in Nederland in de meidagen van 1940. Militaire Spectator nr. 7 (1948), pagina 411-416.
- Wijn, J.W; Gedenkboek van de Luchtvaartafdeling 1913-1938, (Utrecht 1938)
- Winter, R. de (1996). Het ontstaan van de militaire vliegopleiding. De eerste generatie Officier-en-Vlieger. (in Mars et Historia, 1966-1996), blz. 52-95. (Berkel en Rodenrijs 1996)
- Winter, R. de; Hendrik Walaardt Sacré (1873-1949) Leven voor de Luchtvaart, ('s-Gravenhage 1992)
- Wulfften Palthe, P.M. van; Zintuigelijke en psychische functies tijdens het vliegen. Proefschrift. (Leiden 1921)
- Zwitzer, H.L; Wijn, Jan Willem (1891-1965), lemma in deel 2 van het Biografisch Woordenboek van Nederland. (Amsterdam 1985)

Noten

- ¹ De commandant van de Luchtvaartafdeling majoor Walaardt Sacré voegde daar aan toe; "waren zij een paar honderd meter verder gevallen dan waren zij verdronken, waren zij op het land gevallen dan waren zij waarschijnlijk dood-geslagen". *Nationaal Archief; Inventaris van het archief van het Ministerie van Defensie: Militaire Luchtvaart en -verdediging, 1910-1940. Nummer Toegang 2.13.85, serienummer 128 Staten met gegevens over vliegtuigongevallen.*
- ² Walaardt Sacré, bezat zelf geen vliegbrevet maar had sinds 1909 de taak zich volledig bezig te houden met de oprichting van een luchtvaart organisatie voor de Nederlandse strijdkrachten.
- ³ R. de Winter, *Het ontstaan van de militaire vliegopleiding. De eerste generatie Officier-en-Vlieger*, blz. 93-94 noot 35.

- 4 Sinds 2005 opgegaan in het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).
- 5 Cornelis Jacobus Snijders was vanaf 1910, Chef van de Generale Staf, hoofd van het Nederlandse leger. Van 31 juli 1914 tot 9 november 1918 tevens Opperbevelhebber van de totale Nederlandse Strijdkrachten. Snijders was vanaf het allereerste begin een groot voorstander van luchteenheden. Het is met name aan hem te danken dat in 1913 de Luchtvaartafdeling is opgericht onder leiding van Walaardt Sacré. Na zijn pensionering in 1918 heeft hij zich erg ingezet voor de verdere ontwikkeling van zowel de civiele als de militaire luchtvaart.
- 6 Ik dank Joke Honders, Hens Dekker en Henk Deijns voor het ter beschikking stellen van hun materiaal.
- 7 Nederland had nog niet zelf de capaciteit om vliegtuigen van niveau te fabriceren.
- 8 Rapport van de commandant van West-Zeeuws Vlaanderen aan de Opperbevelhebber van Land en Zeemacht, 12 oktober 1916. Nationaal Archief; inventaris van het Ministerie van Defensie: Militaire Luchtvaart en –verdediging, 1910-1940. Nummer Toegang 2.13.85, serienummer 112 Register met gegevens over vliegtuigen en motoren 1915-1928.
- 9 Brief van generaal C.J. Snijders aan H. Walaardt Sacré, d.d. 9 september 1915. Nationaal Archief, 2.13.85, serienummer 113 Maandrapporten, 1915
- 10 Is een hoogtemeter.
- 11 R. de Winter, *Het ontstaan van de militaire vliegopleiding. De eerste generatie Officieren-Vlieger*, blz. 60-61.
- 12 Stamboek Officieren Luchtvaartafdeling en van het KNIL, 2.13.04 t/m 2.13.06; H. Schlimmer en B.A.W. Schlimmer.
- 13 Informatie gekregen aan de hand van een telefoongesprek tussen mevrouw mr. J.Ch. Röell-Sanders en auteur.
- 14 J.W. Wijn, *Gedenkboek van de Luchtvaartafdeling*, blz. 131 en Jhr. H.J. Repelaer van Driel, *Toen men op de vliegheide nog “en familie” was; in het jubileumnummer van Het Vliegveld juli 1938*, blz. 202.
- 15 ‘Grondlegger luchtvaartgeneeskunde Van Wulfften Palthe is 75 jaar. Pionier van nieuwe tak van de wetenschap’, in: *Oprechte Haarlemmer Courant* op 27 april 1966.

Van Wulfften Palthe behaalde al in 1913 zijn civiele en in 1915 zijn militaire vliegbrevet. Tot november 1918 was hij zelf een actief vlieger. In 1919 deed hij zijn artsexamen waarna hij belast werd met de functie van chef van de Vliegmedische dienst te Soesterberg. Hij keurde als zodanig alle vliegers van Nederland in algemene en psychologische zin. In 1921 promoveerde hij op een proefschrift over de zintuiglijke en psychische functies bij het vliegen. Hij werd later hoogleraar op de Geneeskundige Hogeschool te Batavia in Nederlands-Indië.

- ¹⁶ Zo was er een voetbalteam opgericht, luisterend naar de naam Avia. Zie Piet L. Koppen; *Waag veel riskeer niets!*, blz. 60
- ¹⁷ Zo studeerden J. Jongbloed en P.M. van Wulfften Palthe medicijnen, G.A. Koppen wiskunde en J.W. Wijn geschiedenis.
- ¹⁸ P.M. van Wulfften Palthe, '*Some observations on the Psychology of the aviator*' in *Aeromedica Acta 1 (1)* (1952), blz. 23-42. Hierin beschrijft de auteur onder meer de gunstige loopbaan perspectieven van de beginnende militaire vlieger in vergelijking met die van militairen van andere wapenvakken.
- ¹⁹ C.C. Küpfer, *Onze Vliegers in Indië*, blz. 23.
- ²⁰ Informatie van de heer F.M. Elkerbout, over een collega (marinevlieger) van zijn vader.
- ²¹ A.J. Veenendaal, *Jan Willem Wijn*, in het Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1968-1969, blz. 192
- ²² W.P. van den Abeelen, 25 jaar luchtvaart, *Hoe de militaire luchtvaart groeide. Pioniers op een groote heide*, blz. 77.
- ²³ Amerschoorts Dagblad/De Eemlander, 1 augustus 1917.
- ²⁴ Telefonische mededeling mevrouw mr. J.Ch. Röell-Sanders.
- ²⁵ Rapport te vinden in het Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Koninklijke Landmacht: Generale Staf en daarbij gedeponeerde archieven 1914-1940; Toegangsnummer 2.13.70. Het archief van de Secretarie 1914-1940. Ingekomen en minuten van uitgaande stukken 1918, serienummer 737.
- ²⁶ Het Volk en het Algemeen Handelsblad 1 maart 1918
- ²⁷ De edities van De Amerongsche Courant en de Nieuwe Tielsche Courant van 6 maart 1918, Tielsche Courant van 2 maart 1918.
- ²⁸ Nationaal Archief, Ministerie van Defensie; Militaire Luchtvaart en -verdediging. Toegangsnummer 2.13.85. De Luchtvaartafdeling; Agenda's van ingekomen en uitgaande stukken, 1913-1918. Serienummer 30, oktober 1917-mei 1918; volgnummer 826.
- ²⁹ Verslag te vinden in het Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Koninklijke Landmacht: Generale Staf en daarbij gedeponeerde archieven 1914-1940; Toegangsnummer 2.13.70. Het archief van de Secretarie 1914-1940. Ingekomen en minuten van uitgaande stukken 1918, serienummer 737. Voor de authenticiteit heb ik het Nederlands van toen aangehouden.
- ³⁰ Wijn dreigde te verdrinken doordat hij stopte met zwemmen en begon te zinken. Spies wist hem onder het draaien van de boot nog krachtig moed in te prenten, aldus Naezer in een voetnoot.
- ³¹ Naezer was de namen van Schlimmer en Wijn niet bekend en gebruikte daarvoor deze ongebruikelijke termen voor aanduiding. In een voetnoot licht hij dit daarom ook toe. Echt duidelijker werd het voor mij overigens niet want aan de hand van foto's komen beide personen tamelijk slank over.

- ³² Latijns, betekent: “een ramp biedt de gelegenheid zijn moed te tonen”. Het komt uit het geschrift “De Providentia” geschreven door de Romeinse filosoof L.A. Seneca.
- ³³ Informatie van Joke Honders waar ik haar hartelijk voor dank.
- ³⁴ Nationaal Archief, Ministerie van Defensie; Militaire Luchtvaart en –verdediging. Toegangsnummer 2.13.85. De Luchtvaartafdeling. Register met dagelijkse orders van de commandant. September 1917- 16 november 1918, Serienummer 72.
- ³⁵ Graaf L.C. Limburg Stirum, (samenstelling), *R. Hofstra* in *Nederlandsche Luchtvaarders*, blz. 107
- ³⁶ Nationaal Archief, Ministerie van Defensie; Militaire Luchtvaart en –verdediging. Toegangsnummer 2.13.85. De Luchtvaartafdeling; Agenda’s van ingekomen en uitgaande stukken, 1913-1918. Serienummer 30, oktober 1917-mei 1918. Volnummers 894 en 919.
- ³⁷ Archief van de gemeente Rhenen, 1852-1925. Brieven en andere stukken ingekomen bij het gemeentebestuur van Rhenen, 1918 89 2 delen, volgnummer 46.
- ³⁸ Brief te vinden in het Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Koninklijke Landmacht: Generale Staf en daarbij gedeponeerde archieven 1914-1940; Toegangsnummer 2.13.70. Het archief van de Secretarie 1914-1940. Ingekomen en minuten van uitgaande stukken 1918, serienummer 737. Opgelegd bij volgnummer 2004.
- ³⁹ Ibidem.
- ⁴⁰ Ibidem
- ⁴¹ Ibidem
- ⁴² Nationaal Archief, Militaire Luchtvaart en –verdediging. Toegangsnummer 2.13.85. De Luchtvaartafdeling; Agenda’s van ingekomen en uitgaande stukken, 1913-1918. Serienummer 30, oktober 1917-mei 1918. Volgnummer 848.
- ⁴³ J.W. Wijn, *De luchtfotografie en hare toepassing op historisch gebied*. In het maandblad voor de luchtvaart ‘Het Vliegveld’ 1929, blz. 172.
- ⁴⁴ J.W. Wijn, *De lucht oorlog in Nederland in de meidagen van 1940*. De Militaire Spectator, maandblad voor krijgswetenschap 1948, blz. 415.
- ⁴⁵ De Telefoongids van Nederland 1950, digitaal raadpleegbaar; de-wit.net. Mevrouw Rouffaer-Waller woonde op nummer 61 en Schlimmer op 63.

Jaarverslag 2008

Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR)

Ton van Drunen

Jubeljaar 2008

Het honderdjarig jubileum van onze Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken begon met de tentoonstelling “**Ploeteren in de Palmerswaard**” in de grote hal van het Rhenense gemeentehuis. Voorbereid en ingericht door de Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR), zoals bekend een van de werkgroepen die de vereniging telt.

Op 9 januari opende burgemeester Joost van Oostrum de expositie. Een komisch moment: de WAR had bedacht dat met behulp van een metaaldetector de oorspronkelijke sleutel van het oude veerhuis door de burgemeester opgezocht zou worden. Helaas, de detector reageerde jankend op de stalen bewapening van de gemeentehuisvloer. De burgemeester zag zich genoodzaakt om als een beginnend amateur-archeoloog op de knieën te gaan en met een troffel de veerhuissleutel uit een zandhoop op te diepen. Waarna Lot Delfin hem uitriep tot veelbelovend oudheidkundige.

Plantage Willem III

Op 3 februari zocht de heer Arthur Datema uit Ede contact met onze werkgroep.

Hij had 14 jaar geleden met de metaaldetector een aantal vondsten gedaan

Joost van Oostrum benoemd tot amateur-archeoloog

op de Plantage Willem III. Hij was benieuwd naar onze determinatie en bleek bereid vrijwel alle voorwerpen in langdurige bruikleen aan museum Het Rondeel af te staan. Bovendien konden we samen met hem op de Plantage Willem III de coördinaten van de vindplaatsen vaststellen en ook vastleggen.

De nieuwe archeologie

Eveneens in februari had het professionele archeologische bureau Archol uit Leiden zijn offerte beloofd gezien met een gemeentelijke opdracht om in de buurt van de Tabaksweg te Elst onderzoek te doen op de plek van het toekomstige multifunctionele gebouw. De WAR werd uitgenodigd om bij dit onderzoek te kijken en verklaarde zich bereid om de vondsten uit 1999 die door WAR-leden in de bouwput van de kerk aan de Tabaksweg gedaan werden te laten bestuderen. In een later stadium werd door Archol het uiteindelijke rapport aan de werkgroep toegestuurd.

Museum Het Rondeel

Op verzoek van de heer Bert Huisjes, conservator van ons gemeentemuseum, heeft een tweetal leden van de WAR samen met de conservator, de archeologische inventaris van de vitrines op de benedenverdieping een andere en duidelijker indeling en dus ook presentatie gegeven.

Afscheid Suzanne van der A

De WAR werd door twee leden van de werkgroep vertegenwoordigd bij het afscheid van Suzanne van der A, de gemeentelijk archeologe van Ede. Bij diverse waarbij onze vertegenwoordigers haar als een plezierige, gedreven en bekwame archeologe op waarde leerden schatten. Naar onze mening houdt haar verdwijnen een verlies voor Ede in.

Bronzen armband

Speurtocht

In mei van dit herdenkingsjaar wilde de Historische Vereniging ook bij de schooljeugd wat historisch besef aanbrengen. Onder andere werd besloten tot een foto-speurtocht voor de wat jeugdiger schoolbevolking langs de diverse bouwwerken en andere dingen van historische betekenis in de oude binnenstad. De wat oudere groepen maakten een tentoonstelling in de hal van het gemeentehuis van, alweer, de historische gebouwen van de gemeente. Ook de WAR had in de voorbereiding en de uitwerking van een en ander een niet onbelangrijk aandeel.

Kringgreppelgraven

Al geruime tijd staat het gemeentebestuur voor het probleem dat de Larikshof uitgebreid moet worden. De akker aan de westzijde van de begraafplaats, bezit van de Kerk, kon de gemeente hiervoor aankopen. In het koopcontract was een ontbindende voorwaarde opgenomen. Niet onverstandig naar bleek, want het archeologisch onderzoek van het al eerder in dit jaarverslag genoemde Archol, toonde aan dat de akker al in de prehistorie een begraafplaats was. In groten getale kwamen in diverse proefsleuven kringgreppels tevoorschijn. Ook hier werd de WAR tijdig gewaarschuwd, al bleef onze assistentie beperkt tot het maken van een aantal foto's. De gemeente, tegenwoordig verantwoordelijk voor zijn archeologische monumenten, zag af van de aankoop. Op de in dit verslag afgebeelde uitnodiging is het rechtse deel een foto van een proefsleuf met kringgreppels.

De Commanderij

Tegen de herfst werd door het bestuur van de Historische Vereniging op behoorlijk korte termijn de woning boven het museum verworven om hierin een cultureel centrum te vestigen. De WAR, die vele jaren een plezierig onderkomen in het Rode Kruisgebouw had gehad, werd gevraagd om binnen zeer afzienbare tijd de overstap te wagen. Met buitenlandse hulp, die niet terugschrok voor bepaaldelijk zeer gewaagde experimenten, wist onze groep deze uitdaging niet alleen het hoofd te bieden, maar zelfs tot een goed einde te brengen. Dat ons archeologische wereldje grotendeels in scherven blijft liggen, beschouwen wij als een conditio sine qua non, die geen enkel beletsel vormt om onverdroten op de lang geleden ingeslagen weg door te gaan.

Graven schaven

Vlak voor kerstmis opende Het Rondeel met een tentoonstelling over archeologie in Elst en op Remmerden. De expositie bestond uit een groot aantal bijdragen van de archeologen van Archol, maar ook de inzet van amateurs liet zich duidelijk zien.

De opening van het geheel hield voor de WAR een plezierig aspect in petto. Wethouder Ruimtelijke Ordening Ad van Hees verklaarde waar te nemen voor wethouder Culturele Zaken Anne van der Boon, die op deze laatste zaterdag voor kerstmis door haar eigen huwelijk verhinderd was. Hij verheelde echter niet dat hij namens de gemeente met veel plezier breeduit de verdiensten van de WAR mocht schilderen, die o.a. door haar grote inzet bij verschillende gelegenheden Rhenen kosten bespaard had. Als blijk van gemeentelijke erkentelijkheid bood hij op deze feestelijke dag een cheque van € 400 aan. Ton van Drunen, woordvoerder van de werkgroep, bleek door dit verrassende gebaar weliswaar van de tongriem gegleden, maar dat hij met de overige WAR-leden een zinnige besteding van deze niet alledaagse gift zou weten te vinden werd door alle aanwezigen duidelijk vernomen.

Graven en schaven naast de Larikshof

Jaarverslag 2008

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

Terugblik op het Jubileumjaar

Het jubileumjaar, dat op vrijdag 5 oktober 2007 van start was gegaan met de presentatie van *Tegen de Helling van de Heuvelrug. Rhenen in oude tekeningen, 1600-1900*, kreeg meteen in de eerste maand van het nieuwe jaar een vervolg met twee activiteiten. Op 9 januari 2008 opende burgemeester drs. J.H.A. van Oostrum in de hal van het gemeentehuis de door de Werkgroep Archeologie Rhenen (WAR) georganiseerde tentoonstelling 'Ploeteren in de Palmerswaard', een terugblik op de opgraving van het oude veerhuis in de 80-er jaren van de vorige eeuw.

Burgemeester Van Oostrum graaft de sleutel van het oude veerhuis op

Op donderdagavond 17 januari 2008 ontmoetten ruim 200 leden elkaar tijdens de feestavond in het Junglerestaurant van Ouwehands Dierenpark. Prof. dr. Herman Pleij hield een beschouwing over het

De gezellige avond in het Junglerestaurant van Ouwehands Dierenpark

De sprekers op de rug gezien tijdens de discussie. Achter de microfoon Toine Maas

In de hal van de Gedachteniskerk was na afloop van het symposium veel belangstelling voor de demonstratie van de Werkgroep Rhenen Virtueel

leven in de Middeleeuwen, getiteld 'Van vieren, vreten en vasten'. Een onverwacht hoogtepunt van de avond was de door burgemeester Van Oostrum overhandigde Koninklijke Erepennig, toegekend per 10 december 2007 door H.M. Koningin Beatrix aan de vereniging voor 100-jaar, kort samengevat, 'trouwe dienst'.

Op 28 maart vond ons symposium 'Staat van een stad. De plaats van Rhenen in het Noord-Nederlandse stedenlandschap' plaats in de Gedachteniskerk. Het thema was gekozen omdat tenminste 750 jaar geleden aan Rhenen stadsrechten waren verleend, welk feit door de gemeente Rhenen in 2008 groots werd gevierd. Ruim 200 geïnteresseerden hadden zich opgegeven om naar de drie sprekers, mw dr. C.L. van Groningen, prof. dr. P.H.D. Leupen en prof. dr. E. M. Taverne te luisteren. Dagvoorzitter jhr. drs. P.A.C. Beelaerts van Blokland leidde de discussie waarin vele vragen werden gesteld. Van de bijdragen en de discussie is aan het einde van het jaar een symposiumbundel verschenen, getiteld *Rhenen 750 jaar stad*, financieel mogelijk gemaakt door bijdragen van de Stichting Rhenen 750 en De Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht.

In de maanden maart/april/mei werden de basisschoolleerlingen en diverse groepen van Pantarijn aan het werk gezet. Aan de hand van een in samenwerking met de ICT-groep van Pantarijn ontwikkeld 'Stratenspel' en het *Bronnenboekje* – waarvan de eerste exemplaren op 25 maart door burgemeester Van Oostrum in het Oude Raadhuis aan de schooldirecteuren werden uitgereikt - en een op 15 en 17 april gehouden 'Speurtocht' door de binnenstad van Rhenen, maakten de leerlingen tekeningen en maquettes van delen van de stad en omgeving. De werkstukken werden in de hal van het gemeentehuis opgesteld waarna burgemeester Van Oostrum op 15 mei de tentoonstelling 'Kinderwerk Rhenen 750' opende. (Zie kleurenfoto op bladzijde 45)

In samenwerking met de Openbare Bibliotheek werd op 19 juni in de Gedachteniskerk de publicatie *Pelgrims in eigen stad* gepresenteerd, een boekje met dagboeknotities van basisschoolleerlingen als zouden zij als pelgrims Rhenen hebben bezocht in de middeleeuwen. Vooraf waren in de bibliotheek workshops gegeven waarin de legende van Cunera was uitgelegd zodat de kinderen wisten wat Rhenen, tot aan de Reformatie, toch zo belangrijk maakte.

Op donderdag 12 juni trad de vereniging op als gastheer van Landschap Erfgoed Utrecht dat eens in de achttien maanden een ontmoetingsdag organiseert voor medewerkers en vrijwilligers in de erfgoedinstellingen in de provincie Utrecht. De opening vond plaats in de Cunerakerk waarnaast een tent voor de catering was opgebouwd. De workshops vonden plaats in het Oude Raadhuis, in de binnenstad met een wandeling en in de omgeving met een fietstocht. De afsluitende borrel

werd namens de gemeente Rhenen aangeboden door burgemeester Van Oostrum. In augustus ging een aantal mensen aan de slag met de voorbereidingen voor de Historische Optocht die in het kader van het thema van Open Monumentendag 'Sporen naar het verleden' op zaterdag 13 september werd gereden. De opbouw van de wagen, die ter beschikking was gesteld door de heer G. ter Haar jr, Stokweg 1, vond plaats in de loods in Kesteren van de heer H. de Hartog te Ochten. Kleding en harnassen werden gehuurd in Achterveld en Beek en Donk. De optocht vond 's middags plaats met droog en zonnig weer nadat het 's morgens nog had geregend. (Zie kleurenfoto op bladzijde 45)

Het jubileumjaar werd op zaterdag 4 oktober stijlvol en waardig, zoals een 100-jarige betaamd, afgesloten met de presentatie van *Geschiedenis van Rhenen* in de Cunerakerk. Evenals een jaar geleden werden ook nu weer de eerste exemplaren van de publicatie aangeboden aan de Commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht, de heer R.C. Robbertsen en de burgemeester van Rhenen, de heer drs. J.H.A. van Oostrum. (Zie kleurenfoto's op bladzijde 46) De afsluiting van het 100-jarig jubileum vond plaats met een lunch in Hart van Rhenen.

De ceremoniemeester van de dag, Lidy Bultje-van Dillen bood aan burgemeester Van Oostrum, symbolisch in de vorm van een heel klein boompje, een Moeraseik (*Quercus palustris*) aan, als een geschenk aan de gemeente Rhenen van de 100-jarige vereniging. Op maandag 15 december 2008 werd de echte, 8 meter hoge boom door wethouder A.F.M. van Hees, die de zieke burgemeester verving, in aanwezigheid van een aantal belangstellenden, geplant in het plantsoen op de oude begraafplaats aan de Herenstraat. We vertrouwen erop dat deze eik het tweede eeuwfeest van de vereniging mag meemaken.

Voor een geldelijke verantwoording wordt verwezen naar bijgaand financieel verslag. Dankzij vele kleine en grote giften van verenigingsleden en subsidies van een aantal instellingen en organisaties, én een strakke budgetbewaking, is het de jubileumcommissie gelukt om alle festiviteiten binnen de deelbegrotingen te houden, op € 123,87 na, op een totaalbudget van bijna € 49.000, waardoor de commissie ook in dit opzicht met tevredenheid kan terugkijken op de gerealiseerde festiviteiten.

Gebruikelijke werkzaamheden

Natuurlijk moest het normale verenigingswerk ook doorgaan. Bestuursleden vertegenwoordigden de vereniging in het Cuneragilde, de Stichting Vrienden van gemeentemuseum Het Rondeel, de Gemeentelijke Monumentencommissie, De Stichting Publicaties Oud Rhenen, de Stichting Beiaard Cuneratoren, het Comité van Aanbeveling 100 jaar HVOR en zoals ieder jaar

Bij de opening van de tentoonstelling was ook RTV Utrecht aanwezig

Praatwagen met bemensing: Frederik van de Palts en Elisabeth, hun kok, hofnar en hellebaardier

Toine Maas licht de totstandkoming van *Geschiedenis van Rhenen* toe. Op het scherm de relikwie, de schedel, van Cunera die in Utrecht in de Gertrudiskapel wordt bewaard

Voorzitter Henk Deys overhandigt de eerste exemplaren van *Geschiedenis van Rhenen*

Burgemeester Van Oostrum met de symbolische moeraseik op schoot

Aan het eind van het jubileum nog even napraten tijdens de lunch in hart van Rhenen

Wethouder Van Hees en voorzitter Henk Deys bezig met het planten van de moeraseik

Secretaris Strous biedt de aanwezigen na het planten van de moeraseik een borreltje aan.

werd op Koninginnedag weer een kraam bemenst. De drie nummers van Oud Rhenen verschenen op de gebruikelijke tijden, in januari, mei en september. Ben van Laar nam het redactiewerk over van Willem H. Strous die dit 17 jaar had gedaan; Ad de Jong continueerde zijn deelname in deze klus. De drie voorjaars- en drie najaarslezingen werden georganiseerd, waarbij de lezing van prof. dr. Pleij tijdens de feestavond op 17 januari geacht werd de januarilezing te zijn. Door het onveranderd grote aantal leden dat de lezingen bezoekt, wordt het bestuur gesterkt in haar beleid met betrekking tot de thema's van de lezingen.

- Dinsdag 12 februari sprak de heer drs. J.C.M. Cox, gemeentesecretaris van Alkmaar, over 'Stadsrechten' waarover hij een dissertatie voorbereidt.
- Woensdag 19 maart sprak de heer drs. R.P.G.A. Voskuil uit Oosterbeek over 'Geallieerde Luchtfotospionage boven Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog'.
- Dinsdag 9 september was er het Historisch Café. De familie van wijlen ons lid Piet Terlouw overhandigde, bij monde van dochter Rie, de vereniging een groot aantal foto's van Rhenen en omgeving die haar vader in bijna 40 jaar Rhenen had gemaakt.

Uit Zuid-Afrika werd eveneens een schenking ontvangen, nl. het manuscript Klerckiana waarin ontelbare genealogische gegevens van leden van de familie Klerck, die in de 17^e en 18^e eeuw een belangrijke plaats innamen in bestuurlijk Rhenen. Daarna presenteerden Hans Blankestijn, Hens Dekker en Jan Maarten Doorman aan de hand van vele beelden hun vorderingen met de te ontwikkelen 'Digitale Beeldbank Rhenen'.

- Dinsdag 14 oktober spraken onze leden Just Vlak en Hens Dekker beiden over tabak, ieder met een eigen invalshoek. Just Vlak over het tabaksvirus waarvan de ontdekking werd gedaan op Plantage Willem III in Rhenen terwijl Hens Dekker een link legde met de voor de tabaksteelt onmisbare duivenmest.
- Woensdag 26 november was mw S. Elpers, onderzoekster in opleiding bij het Meertensinstituut te Amsterdam onze gast met het thema 'Achterberg. Wederopbouw vanaf 1940'

Voorafgaand aan de lezing van 19 maart vond de jaarlijkse Algemene Ledenvergadering plaats. Verantwoording werd afgelegd door secretaris en penningmeester waarbij de penningmeester op voorstel van de kascommissie werd gedéchargeerd voor het beleid. De aftredende bestuursleden Hans Dekhuijzen en Ad de Jong werden bij acclamatie herkozen.

Dankzij Piet Terlouw weten we hoe de IJskiosk bij de Grebbesluis er uitzag

Huisvesting

Begin februari hoorden wij dat de bovenwoning boven gemeentemuseum Het Rondeel vrij was gekomen. Dit was de kans voor de Huisvestingscommissie, bestaande uit Hens Dekker, Willem van Ommeren en Willem H. Strous om actie te ondernemen richting de Gemeente.

Het bestuur verzocht B&W schriftelijk om dit appartement even niet opnieuw te verhuren vóórdát er overleg was geweest met de vereniging. Na enkele besprekingen kregen wij eind augustus de sleutel van de bovenwoning, tegen tekening van een gebruiksovereenkomst van 1 september 2008 tot eind 2010, wanneer de gemeente denkt klaar te zijn met haar plannen inzake het zgn. Museumkwartier. Voor de ruimte wordt van de vereniging een vergoeding gevraagd van € 4.400 per jaar, exclusief de exploitatielasten. Omdat de Huisvestingscommissie rond de jaarwisseling 2007/2008 al enkele maanden bezig was met plannen voor een eigen onderkomen, was op de jaarvergadering in maart 2008, vooruitlopend op realisering hiervan, aan de leden een contributieverhoging gevraagd van € 5 per lid. De helft van de jaarlijkse huisvestingslasten is daarmee gedekt; voor de andere helft wordt naarstig gezocht naar sponsors en andere manieren van geldwerving.

Vanaf september is door een aantal leden hard gewerkt om de woning gemeubield te krijgen terwijl ook enkele aanpassingen werden verricht. De Veenendaalse kantoorinrichtingsfirma KEMBO was haar eerdere vestigingsplaats Rhenen niet vergeten en schonk zoveel meubilair dat alle ruimten konden worden ingericht. De grote bibliotheek- en documentatiezaal is als dank daarvoor gedoopt tot KEMBO-zaal. Op zaterdag 13 december 2008 werd ons gebouw officieel geopend. Vanwege de te verwachten drukte

En dankzij Piet Terlouw weten we ook nog hoe het Teldershuis er uitzag

Wethouder Anne van der Boon overhandigt de sleutel van de Commanderie aan voorzitter Henk Deys

werden van 13.00 uur tot 14.00 uur genodigden ontvangen en van 14.00 uur tot 16.00 uur de leden. De sleutel van het gebouw werd overhandigd door wethouder Anne van der Boon waarbij de naam van onze verenigingsruimte werd onthuld. Met een knipooog naar de voormalige Rhenense vestiging van De Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht werd het 'De Commanderij'.

Dinsdagmorgen van 10.00 uur tot 12.00 uur en donderdagavond van 19.30 uur tot 22.00 uur zijn de vaste openingstijden van onze Commanderij. Leden en niet-leden zijn van harte welkom om onderzoek te komen doen naar de rijke historie van Rhenen.

Excursie naar RDO

Tijdens het symposium van maart 2008 werden we door de secretaris van De Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, de heer mr. J.C. van Hasselt, die met de Commandeur van Rhenen, de heer jhr. O.L. Roëll, aanwezig was, uitgenodigd om het Duitse Huis in Utrecht te komen bezoeken. In verband met alle jubileumfeestiviteiten konden we pas in het najaar ingaan op de uitnodiging. In overleg met de heer Van Hasselt treinden dinsdagmiddag 18 november 2008 31 leden naar Utrecht waar ze een uiteenzetting kregen over het verleden, heden en toekomst van De Ridderlijke Duitse Orde, gevolgd door een rondleiding door het Duitse Huis.

Nieuwsbrief

In september werd door enkele (bestuurs)leden, met name Hens Dekker en Jan Maarten Doorman, het plan opgevat om, naast het driemaal per jaar verschijnende tijdschrift *Oud Rhenen*, ook een Nieuwsbrief onder de leden te verspreiden. Het is de bedoeling dat deze Nieuwsbrief driemaal per jaar verschijnt, met korte berichten van het bestuur, waaronder de convocaties voor de lezingen en waarin de diverse werkgroepen onder andere de voortgang van hun activiteiten vermelden. De kosten die gemoeid zijn met de uitgaven worden gedekt door sponsoring en de advertenties die in het blad worden opgenomen. De redactie is in handen van Ben van Laar en Ad de Jong. Het eerste nummer is eind november bij de leden in de bus gevallen.

De vereniging kijkt terug op een druk jaar waarin niet alleen het eeuwfeest werd gevierd, maar waarin ook vooruit werd gekeken. Nu we beschikken over een eigen onderkomen zijn er allerlei plannen voor intensivering van de werkzaamheden van al bestaande werkgroepen zowel als het opzetten van nieuwe, zoals de Digitale Beeldbank Rhenen, dat een drie-partijen-initiatief is van het Streekarchief te Wijk bij Duurstede, sinds kort het Regionaal Historisch Centrum Zuid Oost Utrecht, het gemeentemuseum Het Rondeel en onze Historische Vereniging. Maar ook wordt gedacht aan een Werkgroep Genealogie en een Werkgroep Tradities. Bovendien

is het de bedoeling dat scholieren hier in dit documentatiecentrum hun werkstukken kunnen voorbereiden. Volgend jaar, in het jaarverslag over 2009, kan hierover meer gezegd worden.

Rhenen, 2 januari 2009

Willem H. Strous, secretaris

N.b. Er zijn in het afgelopen jaar zoveel foto's door zoveel personen gemaakt dat de secretaris niet meer precies kan nagaan wie bovenstaande foto's hebben gemaakt, behalve natuurlijk de twee van wijlen Piet Terlouw.

Financiële verantwoording Jubileumactiviteiten

Ontvangsten		Uitgaven	
Bijdragen leden aan het jubileum d.m.v. contributieverhoging van 2,50 gedurende 2008, 2009, 2010, (dit is nog een schatting)	4.000,00	Opening jubileumjaar in Cunerakerk met presentatie <i>Tegen de helling van de Heuvelrug. Rhenen in oude tekeningen. 1600-1900</i> , gevolgd door ontvangst in Hart van Rhenen	5.092,99
Bijdragen n.a.v. 'bedelbrieven',	8.437,50	Tentoonstelling Werkgroep Archeologie Rhenen 'Ploeteren in de Palmerswaard'	791,11
Bijdragen t.b.v. Opening en sluiting Jubileumjaar en Symposium	11.000,00	Jubileumavond leden, met prof.dr. Herman Pleij, in Junglerestaurant Ouwehands Dierenpark	9.779,76
Stichting 'Rhenen 750 jaar, stad' t.b.v. Tentoonstelling WAR, Symposium, Scholenproject, Erfgoeddag, Open Monumentendag	12.204,40	Symposium 'Staat van een stad. De Plaats van Rhenen in het Noord-Nederlandse stedenlandschap', in Gedachteniskerk	9.969,94
Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, t.b.v. Symposiumbundel	3.000,00	Project basisonderwijs, Stratenspel, <i>Bronnenboekje</i> , Speurtocht, Tentoonstelling 'Kinderwerk Rhenen 750', <i>Pelgrims in eigen stad</i> , diverse lokaties	11.362,52

Eigen bijdrage leden, t.b.v. jubileumavond	1.340,00	Erfgoeddag van Landschap Erfgoed Utrecht, in Cunerakerk, Oude Raadhuis, in en om Rhenen	1.704,40
Rotary afd. Rhenen/ Veenendaal, t.b.v. Scholenproject	1.000,00	Open Monumentendag 'Sporen naar het verleden', met historische optocht	2.509,75
De hr en mw Deys, t.b.v. Scholenproject/ <i>Pelgrims in eigen stad</i>	4.659,00	Afsluiting Jubileumjaar in Cunerakerk met presentatie <i>Geschiedenis van Rhenen</i> , gevolgd door lunch in Hart van Rhenen	7.766,38
Vallei Jeugdfonds, t.b.v. Scholenproject/ Stratenspel en Bronnenboek	817,57		
Leer- en Spelmateriaal Heutink Ede, t.b.v.	87,75		
Scholenproject/Stratenspel Bijdrage Stichting Gast- en	1.956,76		
Weeshuis, t.b.v. Scholen- project/ Bronnenboekje Bijdrage VVV,			
t.b.v. Historische Optocht	350,00		
Tekort	123,87		
	<u>48.976,85</u>		<u>48.976,85</u>

Financieel Jaarverslag 2008

Stichting 'Vrienden van gemeentemuseum Het Rondeel te Rhenen'

Inkomsten		Uitgaven	
Donaties 2008	1.917,50	Kamer van Koophandel 2008	27,00
Rente	18,11	Kosten betalingsverkeer	28,67
	1.935,61		55,67
01-01-2008 Saldi	3.297,86	31-12-2008 Saldi	5.177,80
	<u>5.233,47</u>		<u>5.233,47</u>

Rhenen, 5 januari 2009

Willem H. Strous, penningmeester

Financieel Jaarverslag 2008

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

Inkomsten		Uitgaven	
Contributies 2008: 561 x 17,50	9.817,50	Oud Rhenen, incl. porti	5.360,95
Contributies 2e halfjaar: 10 x 8,75	87,50	Nieuwsbrief, incl. porti	608,61
Rente	10,41	Secretariaatskosten	661,59
Subsidie gemeente Rhenen	466,00	Briefpapier + enveloppen	1.104,30
Giften	508,55	Lezingen, convocaties, zaalhuur etc.	834,36
Subsidie Stg Gast- en Weeshuis Rhenen t.b.v. huisvesting	1.500,00	Kosten WAR	168,43
Naar Overzicht Jubileum- kosten	5.737,58	Gebruiksvergoeding De Commanderij	1.464,00
		Energiekosten De Commanderij	183,23
		Inrichtingskosten De Commanderij	224,15
		Bankkosten	179,98
		Oranjekraam 30 april 2008	35,45
		KvK 2008	27,00
		Website	356,29
		Contr/abonn. Historisch Nieuwsblad	22,95
		Terug te vorderen bij TNT post	166,88
		Naar Overzicht Jubileumkosten	9.557,21
	18.127,54		20.955,38
Saldi per 01-01-2008	6.062,54	Saldi per 31-12-2008	3.209,94
Rek.-crt SPOR	-24,76		
	24.165,32		24.165,32

Wageningen, 10 januari 2009

L.E.G. Bultje – van Dillen, penningmeester